

NACISTICKÁ NÁRODNOSTNÍ POLITIKA NA PARDUBICKU V LETECH 1939–1945

René NOVOTNÝ

Vznik Protektorátu Čechy a Morava učinil z majoritního českého obyvatelstva občany druhé kategorie.¹⁾ Naopak tříprocentní německá menšina byla ze strany okupačních orgánů všestranně podporována. Nacisté už od začátku počítali s tím, že budou české země postupně zcela germanizovány.

Nacistická národnostní politika (*Volkstumspolitik*) sledovala dvě linie. První se soustředila na podporu německého živlu v Protektorátu. Představitelé okupačního režimu se v první řadě snažili získat co nejvíc obyvatel pro německou národnost. Němcům byla poskytována všestranná sociální, kulturní a hospodářská podpora. V souvislosti s proněmeckou politikou se používal pojem „národnostní práce“ (*Volkstumsarbeit*). Její součástí byla samozřejmě také propagace nacistické ideologie. Druhá linie národnostní politiky byla zaměřena proti Čechům, kteří byli omezováni ve svých politických, jazykových, kulturních i hospodářských právech. Důležitým úkolem protičeské politiky pak bylo postupné poněmčování té části Čechů, která k tomu byla ochotná politicky a „schopná“ z hlediska nacistické rasové ideologie (resp. rasové politiky, *Rassenpolitik*).

Tato studie se zaměřuje na specifika nacistické národnostní politiky na Pardubicku, zvláště ve vztahu k zde žijící německé menšině. Německé obyvatelstvo bylo v Protektorátu rozšířeno značně nerovnoměrně. Většina byla soustředěna v tzv. národnostních ostrovech (*Volkstumsinsel*) na Jihlavsku, Brněnsku, Vyškovsku, Olomoucku nebo Budějovicku, případně ve velkých městech jako Praha nebo Moravská Ostrava. Pardubicko (podobně jako Královéhradecko) patřilo mezi regiony s nízkým zastoupením Němců (zhruba 1 %). To však neznamenalo, že by zde okupační moc rezignovala na aktivní podporu německého živlu.

1) Ještě mnohem horší postavení pak měli v Protektorátu Židé, kteří tak tvořili „občany třetí kategorie“.

V této práci si kladu za cíl odpovědět na otázku, zda a jak se lišil přístup nacistických regionálních orgánů k národnostní otázce na Pardubicku od politiky prováděné v oblastech s vyšším počtem Němců. Zaměřím se na specifické problémy zdejší německé komunity, a nakonec zhodnotím výsledky šestileté podpory německví na daném území a její demografické, sociální, hospodářské, správní a kulturní aspekty. Zvláštní pozornost budu věnovat německému školství. Nelze opomenout ani protičeská opatření, hlavně v jazykové oblasti.

Je užitečné na tomto místě geograficky vymezit pojem „Pardubicko“, s nímž operuji v celém textu. Předem podotýkám, že se jedná o pouhý *terminus technicus*, jenž má usnadnit společné pojmenování těch oblastí, kterým je věnována pozornost. Od současného chápání pardubického regionu (na úrovni novodobých krajů) se protektorátní Pardubicko v mnohém lišilo. V první řadě je z něj vyloučena oblast, jež byla na podzim 1938 odtržena od Československa (tj. část hřebečského jazykového ostrova).²⁾ Geograficky se článek týká někdejších politických okresů (dále jen „pol. okr.“) Pardubice, Chrudim, Vysoké Mýto, Litomyšl, Polička a soudního okresu (dále jen „soud. okr.“) Chotěboř.³⁾ Je však nutno připomenout, že pol. okr. Pardubice nebo Chrudim se ve svých hranicích od dnešních okresů lišily.⁴⁾ Takto definované Pardubicko během velké části okupace podléhalo německé administrativě se sídlem v Pardubicích (do pol. roku 1942 se jednalo o oberlandrát).

Téma nacistické národnostní politiky se přirozeně objevilo prakticky v každé důležité práci o Protektorátu.⁵⁾ Větší část publikací se však zamě-

2) Konkrétně se jednalo zejména o Svitavsko, Lanškrounsko, Králicko, oblast kolem Moravské Třebové apod. Kromě toho bylo vyloučeno i Jevíčsko, které sice náleželo Protektorátu, avšak patřilo územně již k Brněnsku.

3) Protektorátní politické okresy v zásadě odpovídaly těm prvorepublikovým. Díky anexi Sudet byl však značně zmenšen pol. okr. Litomyšl, pod který naopak dále spadaly některé oblasti dřívějšího pol. okr. Lanškroun.

4) Tak například k pol. okr. Pardubice v té době patřila i Vysoká nad Labem (dnes okr. Hradec Králové) nebo Albrechtice nad Orlicí (dnes okr. Rychnov nad Kněžnou). Naopak Horní Jelení (dnes okr. Pardubice) s okolím spadalo pod pol. okr. Vysoké Mýto. Do pol. okr. Chrudim nebyla zahrnuta oblast Třemošnice a Ronova nad Doubravou, která tehdy spadala pod Čáslavsko. Značná část dnešního okr. Chrudim navíc patřila pod pol. okr. Vysoké Mýto (např. Skutečsko, Luže aj.). Větší část bývalého pol. okr. Vysoké Mýto dnes náleží k okr. Ústí nad Orlicí, zatímco Litomyšlsko a Poličsko k okr. Svitavy.

5) Byla zevrubně popsána už např. v práci Gerharda Jacobyho z roku 1944 – tedy ještě před zánikem Protektorátu. (Gerhard JACOBY, *Racial State: The German Nationalities Policy in the Protectorate of Bohemia-Moravia*, New

řuje pouze na protičeskou linii národnostní politiky. Problematice protektorátních Němců nebyla dosud věnována dostatečná pozornost. Výjimku představují zejména monografie Brandese,⁶⁾ Bryanta⁷⁾ a částečně i Gebharta s Kuklíkem.⁸⁾ Vedle toho vyšly o národnostní politice dílčí studie (Šimůnek, Zahra aj.).⁹⁾ Téma podpory německví v Protektorátu však není ani zdaleka vyčerpáno. Na regionální úrovni se objevily studie zaměřené na německé národnostní ostrovy.¹⁰⁾ Pokud jde konkrétně o Pardubicko, literatura zcela chybí. Částečně jsem tuto problematiku načrtl ve své studii pojednávající o rasové politice na Pardubicku.¹¹⁾

Podobně jako ve své předchozí práci jsem se i nyní opíral především o dochované německojazyčné archivní prameny ze SOA Zámorsk, které byly doplněny materiály z Národního archivu a příslušných okresních archivů. Výhodou je, že mnoho pramenů bylo chronologicky návazných. Kontinuita však slábné pro poslední roky války.

Motivací pro vypracování této studie byl především nedostatek literatury k nacistické národnostní politice v regionech s nižším zastoupením Němců. Domnívám se, že závěry mého bádání se dají analogicky vztáhnout nejen na sousední královéhradecký region, nýbrž i na další oblasti s podobnou národnostní strukturou (Kladensko, Kolínsko, Táborsko aj.).

York 1944) nebo v práci Emila Soboty sepsané ještě před koncem války (Emil SOBOTA, *Co to byl protektorát*, Praha 1946).

6) Detlef BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*, Praha 1999; TÝŽ, „*Umvolkung, Umsiedlung, rassische Bestandsaufnahme*“: NS-„*Volkstumspolitik*“ in den böhmischen Ländern, München 2012.

7) Chad BRYANT, *Prague in Black: Nazi Rule and Czech Nationalism*, Cambridge (Mass.) 2007.

8) Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Velké dějiny zemí Koruny české*, XV.a (1938–1945), Praha 2006.

9) Např.: Michal ŠIMŮNEK, *Race, Heredity and Nationality: Children in Bohemia and Moravia, 1939–1945*, in: Kjersti Ericsson – Eva Simonsen, *Children of World War II: The Hidden Enemy Legacy*, New York 2005, s. 190–210; Tana ZAHRA, *Reclaiming Children for the Nation: Germanization, National Ascription and Democracy in the Bohemian Lands, 1900–1945*, *Central European History*, Vol. 37, No. 4, s. 501–543; Chad BRYANT, *Either German or Czech: Fixing Nationality in Bohemia and Moravia, 1939–1946*, *Slavic Review*, Vol. 61, No. 4 (Winter, 2002), s. 683–706.

10) Např. Leoš NIKRMAJER, *Problémy českého a německého školství v jihočeském regionu v období Protektorátu Čechy a Morava*, *Sborník archivu Ministerstva vnitra*, 3/2005, s. 111–139; František BOSÁK, *Germanizační úloha německých škol na Českokobudějovicku za okupace*, *Jihočeský sborník historický* 33, 1964, s. 58–73.

11) René NOVOTNÝ, *Služebna Hlavního rasového a osídlovacího úřadu SS v Pardubicích 1941–1944*, *Východočeský sborník historický* 21, 2012, s. 253–329.

Německá správa na Pardubicku – vykonavatelka národnostní politiky

Po vojenské okupaci v březnu 1939 se staly pol. okr. Pardubice, Chrudim, Vysoké Mýto, Litomyšl (včetně části Ústeckoorlicka) a Polička součástí Protektorátu Čechy a Morava. Mnoho však nechybělo, aby se města jako Polička a Ústí nad Orlicí stala již na podzim 1938 součástí obsazených sudet, což se tedy nakonec nestalo.¹²⁾ Už v době vojenské správy v Protektorátu se začaly formovat německé okupační orgány na regionální úrovni – úřady vrchních zemských radů (*Oberlandräte*, sg. *Oberlandrat*, zkr. OLR), které měly na starost dohled nad (českou) okresní i obecní správou. Obvod oberlandrátu (*Oberlandratsbezirk*, OLB) byl vždy tvořen několika politickými okresy.

Úřad OLR byl ustaven i v Pardubicích a do jeho čela byl jmenován říšský Němec dr. Karl Schilling, který dosud působil jako zemský rada v Saarbrückenu.¹³⁾ Do OLB Pardubice tehdy spadaly pol. okr. Pardubice, Chrudim a Hradec Králové.¹⁴⁾ Tou dobou byl počet OLB značně vysoký – celkem 35. Ve východních Čechách existoval samostatný OLR i ve Vysokém Mýtě. To byl však provizorní stav. Ještě do konce dubna 1939 došlo ke snížení počtu OLR na 19.¹⁵⁾ Z OLB Pardubice byl vyčleněn pol. okr. Hradec Králové, kde byl vytvořen OLR nový. Naopak došlo ke zrušení OLR Vysoké Mýto, jehož pol. okr. Vysoké Mýto a Litomyšl byly připojeny k OLB Pardubice, zatímco pol. okr. Rychnov nad Kněžnou připadl novému OLR v Hradci Králové. Součástí OLB Pardubice se stal i pol. okr. Polička, a zahrnoval tak celkem 5 pol. okr. Toto územní členění vydrželo až do podzimu 1940.

Pro úřad OLR bylo nutné najít co nejdříve vhodné prostory. Městský úřad v Pardubicích nabídl v květnu 1939 Schillingovi budovu někdejšího Městského průmyslového muzea.¹⁶⁾ Než se to však stačilo dořešit, tak

12) Polička byla na několik týdnů obsazena wehrmachtem již v roce 1938. K tomu viz např. Stanislav KONEČNÝ, *Polička za Mnichovské krize*, Litomyšl 2003. K úvahám o připojení Ústí nad Orlicí viz např. Jiří CIHLÁŘ, *České školy na Lanškrounsku (Landrat Landskron) v letech nacistické okupace 1938–1945*, Ústí nad Orlicí 2009, s. 6. Nebo též SOKA Ústí nad Orlicí, *Kronika města Ústí nad Orlicí 1937–1946*, s. 38. Podle této kroniky (s. 77) se uvažovalo o připojení Ústí nad Orlicí k Sudetům ještě v září 1939.

13) NA Praha, STŘP, sign. 109–1/7. Seznam OLR ve vojenské správě (1939). SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 1, inv. č. 71. Personální obsazení OLR Pardubice v roce 1939.

14) NA Praha, STŘP, sign. 109–1/7. Seznam OLR ve vojenské správě (1939).

15) SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 1, inv. č. 15. Seznam OLR k 30. dubnu 1939.

16) SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 6, inv. č. 66. Korespondence týkající se získání úřední budovy OLR v Pardubicích. V případě, že by se jednalo

oberlandrát v červnu 1939 zemřel.¹⁷⁾ Ve funkci ho nahradil Horst Hacker (1905–?), zemský rada v Grimmenu.¹⁸⁾ Mezi jeho první kroky patřilo dořešení otázky umístění úřadu. Průmyslové muzeum bylo shledáno nevyhovujícím, za vhodnější alternativu považoval získání bývalého sídla ředitelství pošt (dnešní budova pardubického magistrátu), o kterou se prý začal zajímat už jeho předchůdce.¹⁹⁾ Komplex budov na dnešním nám. Republiky úřad OLR skutečně získal a využívaly ho i další nacistické složky: gestapo, SD, NSDAP, NSV, NSF, SA, SS nebo německý soud. Na podzim 1939 se pak řešila rekonstrukce interiéru budovy, aby vyhovovala nacistickému vkusu.²⁰⁾

Oberlandrát Hacker navázal na svého předchůdce a z pardubického OLR učinil plnohodnotný článek německé správy s více než 20 zaměstnanci. Od svého předchůdce ale zdědil pouhé dva spolupracovníky.²¹⁾ Krátce před příchodem Hackera nastoupil do úřadu mimo jiné Ludwig Neu (1909–?), který měl na starost důležitou oblast národnostní politiky – agendu státní příslušnosti. Ostatní přišli do Pardubic až s Hackerem, či ještě později. Zástupcem oberlandráta se stal vládní rada dr. Heinz Keller (1908–?). Původní Hackerova sestava byla tvořena takřka výhradně říšskými Němci.

Hackerovi se podařilo vyprofilovat strukturu svého úřadu,²²⁾ kterážto vydržela prakticky až do zrušení OLR v polovině roku 1942. Úřad byl členěn do 6 oddělení. Značný význam pro národnostní politiku měla hlavní kancelář (oddělení I), jehož vedoucím byl Keller, který současně vedl i klíčové oddělení III zabývající se záležitostmi Němců, sociální péčí a školstvím. V tomto útvaru působil jako odborný pracovník Josef Blass (1909–?) ze Saarwillingu. Ten kromě toho rovněž vedl německý matriční úřad (*Standesamt*), jenž evidoval narození, úmrtí a sňatky německého obyvatelstva na Pardubicku.

o převedení do vlastnictví německé správy, byla by cena ve výši 500 000 RM, při pronájmu na nejméně 6 let by činilo roční nájemné 22 500 RM.

17) *Tamtéž*.

18) SOA Zámrsk, OLR Pardubice, karton č. 7, inv. č. 71. Personální obsazení úřadu OLR v roce 1939.

19) SOA Zámrsk, OLR Pardubice, karton 6, inv. č. 66. Korespondence týkající se získání úřední budovy OLR v Pardubicích.

20) Návrh na výzdobu prostor v sídle oberlandráta podal v září 1939 architekt František Vítek ze Studánky. SOA Zámrsk, OLR Pardubice, karton 3, inv. č. 37. Projekt rekonstrukce interiéru budovy OLR Pardubice, 15. 9. 1939.

21) SOA Zámrsk, OLR Pardubice, karton 7, inv. č. 71. Personální obsazení úřadu OLR.

22) SOA Zámrsk, OLR Pardubice, karton 2, inv. č. 27. Plán členění OLR Pardubice. Nedatováno.

Hackerova pardubická anabáze skončila jeho odvoláním do Říše počátkem roku 1940. Na místo oberlandráta nastoupil 5. února 1940 zemský rada a příslušník SS dr. Rudolf Schultz von Dratzig (1897–1945?).²³⁾ Během necelého roku se tak v Pardubicích vystřídali hned tři oberlandráti. Za Dratzigova působení se poněkud pozměnila organizační struktura úřadu OLR. Po nějakou dobu zůstal ve funkci zástupce Keller,²⁴⁾ jenž byl však záhy vystřídán vládním radou Bodo Selgem (1911–1996), pozdějším funkcionářem západoněmecké SPD.²⁵⁾ Selge stál v čele dvou nových oddělení, které se vyčlenily z původní sekce pro záležitosti německé národnosti. Jednalo se o II. oddělení pro školství a IV. oddělení pro státní příslušnost, podporu Němců a brannou povinnost. Matriční úřad spravoval i nadále Blass. Jeho blízkou spolupracovnicí se stala Beatrix Güntherová (1900–?), která se později vedení matričních záležitostí sama ujala. Počet kmenových zaměstnanců OLR dosáhl už koncem roku 1941 čísla 64.²⁶⁾

Počátkem října 1940 došlo v Protektorátu k výraznější změně hranic OLB, jejichž počet byl zároveň snížen ze 17 na 15.²⁷⁾ Tyto změny se týkaly i OLB Pardubice, k němuž byla připojena po zrušení OLR Německý Brod část pol. okr. Chotěboř, resp. jen soud. okr. téhož jména.²⁸⁾ Současně došlo ke zrušení pol. okr. Polička, jehož podstatná část (jakožto soud. okr.) byla začleněna do pol. okr. Litomyšl, menší část (12 obcí) získal OLR Brno.²⁹⁾ Tím vzrostl počet obyvatel OLB Pardubice o 19 000 – Němců ale mírně ubylo.

Když se v druhé polovině roku 1941 diskutovala chystaná reforma protektorátní správy, nechali se regionální nacističtí předáci unést novo-

23) SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 6, inv. č. 66. OLR Pardubice na velitelství Fliegerregimentu, 24. 1. 1940.

24) Srov. NA Praha, STRP, sign. 109–2/78. Přehled OLR k 1. dubnu 1940.

25) SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 1, inv. č. 10. Organizační plán úřadu OLR Pardubice podle stavu z 13. 8. 1941. K Selgeho poválečnému působení viz např. Lothar PROBST (Hg.), *Politische Institutionen, Wahlen und Parteien im Bundesland Bremen*, Berlin 2011, s. 45.

26) Srov. SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 1, inv. č. 7. Seznam zaměstnanců OLR Pardubice.

27) NA Praha, STRP, sign. 109–2/28. Přehled o obvodech OLR podle nového členění z 1. 10. 1940.

28) Ostatní soud. okr. v pol. okr. Chotěboř byly připojeny k OLB Jihlava. SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 1, inv. č. 10. Oznámení Úřadu říšského protektora k novému členění OLR s účinností od 1. 10. 1940, 18. 9. 1940.

29) Týkalo se to mj. obcí Hartmanic, Svojanova či Rohozné. SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 1, inv. č. 10. Oznámení Úřadu říšského protektora k novému členění OLR s účinností od 1. 10. 1940, 18. 9. 1940. Z korespondence vedené mezi ÚŘP a krajským vedením NSDAP v Hradci Králové vyplývají určité zmatky, které se týkaly mj. toho, co se stane s agendou zrušeného poličského okresního úřadu.

dobou rivalitou mezi dvěma východočeskými metropolemi – Pardubicemi a Hradcem Králové.³⁰⁾ V té době se totiž uvažovalo nad možným sloučením OLR Hradec Králové a Pardubice pod jeden úřad. Do celé záležitosti se vložilo krajské vedení NSDAP v Hradci Králové a stranická spojovací ústředna v Praze. Dratzig samozřejmě navrhoval, aby sídlo nového OLR bylo umístěno v Pardubicích a mj. poukazoval na lepší ubytovací kapacitu pro úředníky.³¹⁾ Tento návrh však narazil na prudký odpor župního vedení Sudet, podle něhož byl Hradec Králové starým „německým“ tkalcovským městem.³²⁾ Jako kompromis bylo navrženo ponechat část úřední agendy v Pardubicích a část v Hradci Králové.³³⁾ Byla dokonce vypracována analýza srovnávající mj. situaci Němců v obou OLB, průmyslové zázemí, počty německých úřadů či ubytovací kapacity.³⁴⁾ Diskuse o tom, zda je „němečtější“ Hradec Králové nebo Pardubice, se ukázaly být liché, avšak sám Dratzig uznal, že sjednocený úřad by mohl vést k poklesu vlivu německé správy na Čechy.³⁵⁾ Spojení obou východočeských OLB se diskutovalo i v Úřadě říšského protektora.

V listopadu 1941 byly pak vzneseny požadavky na přizpůsobení hranic OLB územní organizaci NSDAP (1 krajská organizace měla odpovídat 1 OLB). Jeden z návrhů kalkuloval se snížením počtu OLB na 9 (do OLB Hradec Králové mělo být zahrnuto i Pardubicko).³⁶⁾ Heydrichův návrh z 9. února 1942 byl zajímavý tím, že počítal se zrušením nejen par-

30) To poněkud odporuje tvrzení Mileny Lenderové a Tomáše Jiráňka, kteří byli ve své jedné studii toho názoru, že soupeření obou měst „... *načas utlumily vážnější starosti, jež přinesly německá okupace a válka.*“ Srov. Milena LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK, *Hradec Králové – Pardubice: rivalita ve východních Čechách*, Východočeský sborník historický 5, 1996, s. 258 (245–258). Oba autoři tím měli ovšem na mysli především české obyvatele těchto soupeřících měst.

31) SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 1, inv. č. 10. Dopis říšskému protektorovi o správě OLB Pardubice a Hradec Králové, průzkum o společném umístění obou správ, 14. 8. 1941. De facto by se jednalo o návrat k situaci z jara 1939, kdy OLR v Pardubicích zahrnoval i královéhradecko.

32) *Tamtéž.*

33) *Tamtéž.*

34) SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 1, inv. č. 10. Porovnání situace v Pardubicích a Hradci Králové (rozklad). Je zajímavé, že se už v té době počítalo s rozšířením Hradce Králové do Velkého Hradce Králové.

35) SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 1, inv. č. 10. Dopis oberlandráta v Pardubicích říšskému protektorovi, k rukám státního podtajemníka, 16. 7. 1941, správa OLB Pardubice a Hradec Králové.

36) NA Praha, STRP, sign. 109–1/45. Návrh na přizpůsobení hranic obvodů OLR organizaci NSDAP, 20. 11. 1941. Tento návrh bral v potaz i počet Němců v těchto nových obvodech.

dubického, ale i královéhradeckého OLB, jež měly být připojeny k OLB Kolín!³⁷⁾ Tím by došlo nejen k snížení počtu OLB na 6, ale i k „vyřešení“ hradecko-pardubické rivality...

Koncem února dal Heydrich souhlas k realizaci konečné varianty, která počítala se sedmi OLB, přičemž OLB Hradec Králové zvětšený o pardubický obvod měl převzít právě Dratzig.³⁸⁾ Tím bylo učiněno zadost i jeho kariérním ambicím. Nová úprava vstoupila v účinnost od 15. června 1942 a krátce před svou smrtí ji podepsal sám Heydrich.³⁹⁾ Nový OLB Hradec Králové sestával z 12 pol. okr. včetně čtyř z bývalého OLB Pardubice (Pardubice, Chrudim včetně soud. okr. Chotěboř, Vysoké Mýto a Litomyšl). Dratzig zůstal ve své funkci až do února 1944, kdy nastoupil na říšské ministerstvo propagandy.⁴⁰⁾

Heydrichova reforma snížila význam oberlandrátů⁴¹⁾ a vedla zároveň k odstranění dvojkolejnosti protektorátní správy. Značná část dosavadní agendy OLR (včetně národnostní politiky) přešla na autonomní okresní úřady, které řídili Němci v rámci tzv. správy z příkazu říše (*Reichsauftragsverwaltung*, zkr. RAV). Pokud nebyl okresním hejtmanem Němec, bylo zřízeno německé oddělení, případně byla agenda RAV vykonávána prostřednictvím nejbližšího německého hejtmana.⁴²⁾ V sídlech zrušených OLR pak vznikly tzv. vedoucí okresní úřady, jež disponovaly pravomocemi srovnatelnými s bývalými OLR a dohlížely na ostatní pol. okr.

V Pardubicích byl tedy zřízen vedoucí okresní úřad, do jehož čela byl jmenován JUDr. Karl Gillich (1894–?).⁴³⁾ Jeho působnost zahrnovala celé území bývalého OLB Pardubice.⁴⁴⁾ Gillichův úřad převzal odpovědnost i za národnostní otázky, do jeho kompetencí patřil i německý matriční úřad, v jehož čele působila B. Güntherová, která byla jedním z úředníků

37) *Tamtéž*. Návrh na nové členění OLR, 9. 2. 1942.

38) *Tamtéž*. Návrh na nové členění OLR, 24. 2. 1942.

39) *Tamtéž*. Nové členění OLR k 15. 6. 1942, 23. 5. 1942, podepsán Heydrich. Přehled o velikosti a počtu obyvatel nových OLB srov. NA Praha, STŘP, sign. 109–1/57. Přehled o obvodech OLR podle stavu z 15. 6. 1942.

40) NA Praha, NSM, sign. 110–4/132. Německý státní ministr pro Čechy a Moravu oberlandrátů Dr. Schultzovi von Dratzigovi, 28. 1. 1944.

41) Z nich se stali inspektoři říšského protektora, později inspektoři německého státního ministra.

42) NA Praha, STŘP, sign. 109–1/36. Zavedení správy z příkazu Říše v protektorátních autonomních úřadech.

43) Němci nahradili dosavadní české vedení pardubického okresního úřadu.

44) NA Praha, STŘP, sign. 109–1/35. Seznam vedoucích okresních hejtmanů.

ze zrušeného OLR.⁴⁵⁾ V rámci okresního úřadu pracovalo 23 německých zaměstnanců. Někteří pracovníci bývalého OLR našli uplatnění jinde. Například Bodo Selge se stal hejtmanem v Litomyšli (vedl i německé oddělení na Okresním úřadě ve Vysokém Mýtě) a Siegfried Wacks převzal německé oddělení na Okresním úřadě v Chrudimi.⁴⁶⁾ V roce 1944 došlo k výměně na postech okresních hejtmanů v Pardubicích a Litomyšli: do Pardubic nastoupil dosavadní vedoucí zdejší místní skupiny NSDAP Karl A. Rotberg (1908–?)⁴⁷⁾ a do Litomyšle dr. Robert Krzepinsky, jenž stál zároveň v čele Okresního úřadu v Rychnově nad Kněžnou.

Germanizace se nevyhnula ani místní správě. Do čela řady větších měst, či obcí s významným počtem Němců byli instalováni němečtí starostové nebo tzv. vládní komisaři. Pardubickému regionu se to však poměrně dlouho vyhýbalo.⁴⁸⁾ To se ovšem změnilo v listopadu 1941, kdy byl uveden do funkce vládního komisaře v Ústí nad Orlicí sudetský Němec Wilhelm Einspinner.⁴⁹⁾ O rok později se pak konalo za účasti nacistických funkcionářů (např. Dratziga a Gillicha) slavnostní uvedení Julia Stumpfů do funkce pardubického vládního komisaře „s označením starosty“.⁵⁰⁾ Německý komisař Schmidt byl dosazen do České Třebové a po odchodu Einspinnera na frontu v září 1943 působil i v čele Ústí nad Orlicí.⁵¹⁾ Nakonec i Schmidt musel narukovat a nahradil ho dr. Bruno Langhammer.⁵²⁾ Německého komisaře „získala“ rovněž Chrudim (Hartner).⁵³⁾ Obce s vyšším počtem německých obyvatel musely přijmout do svých obecních zastupitelstev a obecních rad

45) SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 7, inv. č. 80. Seznam zaměstnanců okresního úřadu.

46) NA Praha, STŘP, sign. 109–2/100. Přehled telefonního a dálkopisného spojení německých zemských viceprezidentů, OLR, okresních hejtmanů a vedoucích německých oddělení u českých okresních hejtmanů.

47) NA Praha, NSM, sign. 110–1/25. Seznam okresních hejtmanů podle národnosti (1944). Ten byl v 70. letech vystopován v NSR v souvislosti s vyšetřováním válečných zločinů ve východních Čechách. Srov. Vojtěch KYNČL, *Velitel kolínského gestapa Paul Feustel: Dopadený válečný zločinec*, *Východočeský sborník historický* 21, 2011, s. 167 (125–174).

48) NA Praha, STŘP, sign. 109–1/21. Seznam obcí řízených Němci k 1. 2. 1940.

49) NA Praha, STŘP, sign. 109–1/58. Seznam obcí řízených Němci k 1. 1. 1943. O nástupu Einspinnera do funkce pojednává zápis z kroniky Ústí nad Orlicí. SOKa Ústí nad Orlicí, *Kronika města Ústí nad Orlicí 1937–1946*, s. 121.

50) NA Praha, STŘP, sign. 109–1/58. Seznam obcí řízených Němci k 1. 1. 1943. SOKa Pardubice, *kronika Obecné školy chlapecké na Novém městě v Pardubicích od r. 1940*. Nestránkováno.

51) *Tamtéž*. Seznam obcí řízených Němci k 1. 1. 1943.

52) SOKa Ústí nad Orlicí, *Kronika města Ústí nad Orlicí 1937–1946*, s. 142.

53) NA Praha, STŘP, sign. 109–1/58. Seznam obcí řízených Němci k 1. 1. 1943.

i zástupce německé menšiny. Tak tomu bylo např. v Ústí nad Orlicí⁵⁴⁾ nebo v Parníku u České Třebové.⁵⁵⁾

Vedle německé státní správy se na národnostní politice v Protektorátu podílela NSDAP. Rozhodnutím Hitlera bylo území Protektorátu rozděleno po stranické linii mezi sousední župy. Severní polovina přitom náležela k župě Sudety, k níž patřily i východní Čechy. Pardubicko spadalo pod krajské vedení NSDAP v Hradci Králové (*Kreisleitung Königgrätz*). Ve významnějších městech byly dále zřízeny místní skupiny (*Ortsgruppe*) – na Pardubicku se jednalo o Českou Třebovou, Chrudim, Vysoké Mýto, Litomyšl, Pardubice, Poličku, další vznikly později v Přelouči a Ústí nad Orlicí.⁵⁶⁾ Obvody místních skupin však ne vždy respektovaly hranice politických okresů, resp. OLB – místní organizace v Pardubicích totiž původně spadala pod krajské vedení v Praze⁵⁷⁾ a Chotěbořsko náleželo k obvodu místní skupiny v Karlově (*Libinsdorf*) na Žďársku (OLB Jihlava, dříve OLB Německý Brod), kde žilo početné německé obyvatelstvo. Krajské vedení NSDAP se podílelo na organizaci národnostní politiky především ve smyslu národnostní péče o příslušníky německého národa, a to prostřednictvím stranických úřadů (Rasově-politický úřad) nebo přidružených organizací (NSV, HJ aj.). Často ale vznikaly kompetenční spory s německou státní správou.

Situace německé menšiny na Pardubicku (do konce roku 1940)

Početní stav německého obyvatelstva nebyl v pardubickém regionu vůbec vysoký. Zatímco v celém Protektorátu žilo kolem 250 až 300 tis. Němců (přes 3 %), na území OLB Pardubice jich žilo podle zjištění z března 1940 jen 2 017, a tvořili tak půlprocentní podíl veškerého obyvatelstva.⁵⁸⁾ Tou dobou však ještě probíhal proces přihlašování k německé národnosti, takže se počet registrovaných Němců pozvolna zvyšoval. Do poloviny

54) SOKa Ústí nad Orlicí, Kronika města Ústí nad Orlicí 1937–1946, s. 103–104.

55) SOKa Ústí nad Orlicí, Kronika Parníka 1940–1944, s. 17–18.

56) SOA Zámorsk, Krajské vedení NSDAP v Hradci Králové, karton 1, inv. č. 3. Seznam místních skupin NSDAP v krajském vedení Hradec Králové se seznamem obcí podle počtu německých obyvatel, 21. 3. 1941.

57) SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 7, inv. č. 71. Místní skupina v Pardubicích (v rámci krajského vedení v Praze) pardubickému oberlandrátu, 27. 7. 1939.

58) NA Praha, STRP, sign. 109–2/84. Přehled německého obyvatelstva k 1. 3. 1940.

roku 1940 se podíl Němců začal blížit až k 1 %.⁵⁹⁾ Relativní zastoupení německé menšiny bylo nicméně páté nejnižší ze všech OLB. Nižší podíl Němců měly jen OLB Tábor, Mělník, Zlín a Kolín. V sousedním OLB Hradec Králové byla situace jen nepatrně příznivější.

OLB Pardubice patřil k oblastem s tzv. rozptýleným němectvím (*Streudeutsche*), což znamenalo, že tu chyběly uzavřené německé enklávy, resp. jazykové ostrovy. Přesto však nebyla německá menšina na Pardubicku rozmístěna rovnoměrně. Větší množství Němců žilo především ve větších městech (nejvíc v samotných Pardubicích), kde však ve vztahu k českým obyvatelům tvořili jen nepatrný podíl. Vedle toho ale existovaly oblasti, kde byla německá menšina zastoupena hojněji i v menších obcích. To se týkalo hlavně pásu přiléhajícího k hřebečskému jazykovému ostrovu, který náležel Říšské župě Sudety.

V tomto pásu tvořícím pol. okr. Litomyšl žilo 1 152 Němců (skoro 1,5 % obyvatel). V soud. okr. Ústí nad Orlicí představovali Němci dokonce 2 % obyvatel. Nejsilněji byli zastoupeni v České Třebové (*Böhmisch-Trübau*), kde dosáhli více než 3% podílu obyvatel. Víc než 2 % Němců žilo z obcí nad tisíc obyvatel ještě v Parníku (*Parnig*) a Kerharticích (*Gersdorf*). Ústí nad Orlicí (*Wildenschwert*) bylo obýváno 102 Němci (1,3 %). V soud. okr. Litomyšl jich žilo o poznání méně. V samotné Litomyšli (*Leitomischl*) jich byla oproti České Třebové pouhá třetina. Z větších obcí tu měli Němci relativně silnější zastoupení pouze v Trstěnicích (*Strenitz*) a Horní Sloupnici (*Ober-Schlaupnitz*). Dvě malé obce dosahovaly víc než 4% podílu – jednalo se o Pohodlí (*Friedrichshof*) a Kornici (*Kornitz*). Zrušením pol. okr. Polička došlo ke ztrátě obcí s větší německou menšinou (zejm. Rohozná). Zůstala jen samotná Polička (*Politschka*), v níž žilo 110 Němců, a malá vesnice Oldříš (*Ullersdorf*) s 2% podílem.

Vysokomýtsko na tom bylo z hlediska německé menšiny mnohem hůř. V celém pol. okr. Vysoké Mýto dosahoval její podíl pouhé půl procento. Významnější počet Němců žil jen ve Vysokém Mýtě (*Hohenmauth*), Brandýsu nad Orlicí (*Brandeis/Adler*) a v obci Oucmanice (*Autzmanitz*). V soud. okr. Skuteč byla významnější menšina v Předhradí (*Richenburg*).

Celá východní část OLB Pardubice (Litomyšlsko, Poličko a východ Vysokomýtska) byla do jisté míry spřízněna s německým Hřebečskem. Okrajově totiž na toto území pronikala středověká německá kolonizace. Účast etnických Němců na osídlování oblastí přiléhající k Hřebečsku

59) NA Praha, STŘP, sign. 109–2/83. Přehled o počtu německých státních příslušníků a osob německé národnosti podle stavu k 1. červnu 1940.

(především Ústí nad Orlicí, Česká Třebová, Parník, Kerhartice, Oucmanice) je uznávána i současnými autory.⁶⁰⁾ Význam německého etnika pro kolonizaci těchto míst však býval předválečnými německými autory přeceňován. V jednom dokumentu o Hřebečsku z roku 1943 byla za původně německá sídla označena Litomyšl, Polička,⁶¹⁾ Ústí nad Orlicí nebo Česká Třebová.⁶²⁾ Podle Fochler-Haukeho platilo za německé město i Vysoké Mýto.⁶³⁾ Svéráznou metodou bylo odvozování etnické povahy města od půdorysu obcí. Za severoněmecký typ města tak bylo označeno Vysoké Mýto, Ústí nad Orlicí nebo Česká Třebová, a za jihoněmecký Brandýs nad Orlicí.⁶⁴⁾ Za německý typ vesnic byla označena lesní lánová ves (*Waldhufendorf*), jejíž oblast rozšíření přesahovala národnostní hranici západu Hřebečska až k linii Kerhartice-Řetová-Sloupnice,⁶⁵⁾ a zahrnovala tak východ Ústeckoorlicka včetně oblasti České Třebové.⁶⁶⁾ Tyto vývody se však mají za neprokázané.⁶⁷⁾

Rozboru situace německé národnosti na Litomyšlsku, Vysokomýtsku a Poličsku se v roce 1939 věnoval ve svém memorandu vedoucí místní skupiny NSDAP v Litomyšli Wilhelm Münch (1897–1943).⁶⁸⁾ Podle něho žily větší skupiny Němců pouze v několika městech (Česká Třebová, Rohozná, Litomyšl a Vysokém Mýtě). Ostatní Němci byli po celém území roztroušeni. Postavení i národní uvědomění zde žijících Němců považoval za nepříznivé. Němci se prý museli obávat silné nezaměstnanosti a bojkotu ze strany Čechů. Upozornil také na nebezpečí smíšených sňatků s Čechy,

60) Srov. František MUSIL, *Osídlování Poorlicka v době předhusitské*, Ústí nad Orlicí 2002, s. 132–152. Musil však varuje před přeceňování této skutečnosti. Zakladatel obce (lokátor) mohl být z hlediska toponymického německého původu, ale valná část obyvatel byli Češi.

61) Německý ráz Poličky uznával i Vojtíšek, podle něhož však byla plně počestěna během husitských bouří. Václav VOJTÍŠEK, *Německá národnost v Čechách*, Praha 1919, s. 9.

62) NA Praha, NSM, sign. 110–4/5. Národnostní situace na Hřebečsku, 1943.

63) Gustav FOCHLER-HAUKE, *Deutsche Volksboden und deutsches Volkstum in der Tschechoslowakei: eine geographisch-geopolitische Zusammenschau*, Heidelberg 1937, s. 55.

64) Erich BÖCKER, *Vom Städtebau in Böhmen und Mähren*, in: *Das Böhmen- und Mähren-Buch*, Prag 1943, s. 333.

65) F. MUSIL, *Osídlování*, s. 73.

66) Herbert WEINELT, *Zur Erforschung der deutsch-slavischer Volksgrenze im nördlichen Mähren*, in: *Das Böhmen- und Mähren-Buch*, s. 24.

67) F. MUSIL, *Osídlování*, s. 8.

68) SOA Zámorsk, karton 7, inv. č. 81. O problému rozptýlených Němců v české jazykové oblasti, zde v okresech Litomyšl, Polička a Vysoké Mýto.

které vedly k počestování jejich dětí. Tento stav přičetl Münch „bezohledné čechizaci“ za První republiky a české kolonizaci. Navrhoval proto posílit hlavně německé školství, aby žádné německé dítě nemuselo navštěvovat českou školu. Co se týká státního občanství, zde zdůrazňoval potřebu, aby každá rodina, jejíž hlava je německého původu, se přihlásila k německému i za předpokladu, že manželka je původu slovanského. Pro etnické Němce měla být organizována velkorysá hospodářská a sociální pomoc, a to i prostřednictvím NSDAP a NSV.

Jestliže si Münch stěžoval na násilnou čechizaci, je třeba tento výrok porovnat s fakty. Vezmeme-li v úvahu výsledky sčítání lidu z let 1880 až 1930,⁶⁹⁾ tak se vůbec nezdá, že by německý živel nějak strádal. V celé oblasti se mezi lety 1910 a 1930 počet Němců přibližně zdvojnásobil. Snad jen v Litomyšli došlo k poklesu relativního podílu Němců z 2 % (1880) na 1 % (1930). V řadě obcí a měst se však podíl Němců razantně zvyšoval (Pazucha, Trstěnice, Rohozná, ale i ve Vysokém Mýtě, Ústí nad Orlicí nebo České Třebové). Je však třeba přiznat, že výsledky censů je nutno brát s rezervou, neboť v této oblasti měl český živel navrch a německý byl často velmi promíšen s českým obyvatelstvem.

Početně nejslabší německá menšina v rámci OLB žila na Chrudimsku a Chotěbořsku. V rámci pol. okr. Chrudim žilo v prosinci 1940 jen 251 Němců,⁷⁰⁾ přičemž skoro polovina z nich jen v samotné Chrudimi. Relativně nejvyšší podíl Němců žil v osadě Milovy (*Millau*) na Chotěbořsku, kde 16 osob německé národnosti představovalo víc než 11% menšinu.

V pol. okr. Pardubice byla situace pro Němce přeci jen příznivější. V prosinci 1940 zde žilo 649 Němců, což ovšem činilo jen něco málo než půl procenta populace. Nejvíce z nich pobývalo v Pardubicích (*Pardubitz*), a to 455, v Přelouči (*Pschelautsch*) 89, v Pardubičkách (*Klein-Pardubitz*) 40 a 28 v Holicích (*Holitz*). Více než 10 Němců mělo své bydliště už jen v Cholticích (*Choltitz*), Rosicích nad Labem (*Rossitz an der Elbe*), v Býšti (*Bejscht*), Horních Ředvicích (*Ober-Reditz*) a Rokytně (*Rokitno*). V předchozích dekádách však existovalo podstatně více obcí s vyšším zastoupením Němců. V Opatovicích nad Labem (*Opatowitz an der Elbe*) žilo k roku 1900 přes 8 % Němců, v Kostěnicích (*Kostenitz*) v roce 1890 skoro 14 % a v Nemošicích (*Nemoschitz*) v roce 1880 téměř 9 %. Relativně vysoký

69) *Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes* z roku 1941 (NA Praha, STŘP, sign. 109-4/55).

70) SOA Zámorsk, Krajské vedení NSDAP v Hradci Králové, karton 1, inv. č. 3. Přehled německého obyvatelstva k 31. prosinci 1940.

podíl byl dán skutečností, že zde žily například rodiny vojáků německé národnosti.

Vůbec nejvyšším podílem obyvatel německé národnosti se ze všech obcí mohla na první pohled překvapivě „pochlubit“ malá vesnice Veská (*Weska*) nedaleko Pardubic, v níž představovali Němci v roce 1880 téměř polovinu obyvatel, o deset let později dokonce 64 %! V dalších dekádách ale došlo k razantnímu úbytku, až odsud Němci téměř „zmizeli“. Původ zdejší německojazyčné komunity, ba můžeme dokonce hovořit o „jazykovém ostrůvku“, sahá až do konce 18. století, kdy císař Josef II. umožnil německy mluvícím Slezanům emigrovat do habsburského soustátí.⁷¹⁾ Příslušnost k německému se zde držela poměrně dlouho, až do konce 19. století, poté se však místní obyvatelé počestili. Do té doby tu také existovala německá škola, kterou navštěvovaly i německy mluvící děti z okolí. Veská však nebyla jedinou obcí založenou slezskoněmeckými osadníky. Mezi takové patřilo též Malolánské (*Kleindorf*) jihovýchodně od Vesky a Velkolánské (*Teichdorf*) přiléhající k Dašicím. Na západ od Vesky bylo založeno Staročernsko (*Gunstdorf*).⁷²⁾ Mezi Dašicemi a Moravanami pak vznikly osady Platensko (*Dreidorf*), Jiříčky (*Treudorf*) a Moravanský (*Sehnsdorf*).⁷³⁾ Zde však došlo k počestění obyvatel dříve. Další „německou“ oblastí bylo okolí Rokytna, kde Slezané založili osady Drahoš (*Maidorf*) a Hrachovišťata (*Streitdorf*).⁷⁴⁾ Zdejší děti navštěvovaly školu v Rokytně, kde se kvůli nim vyučovalo i v německém jazyce. Zatím se zdá, že němečtí badatelé se zdejšímu německému osídlení příliš nevěnovali,⁷⁵⁾ na rozdíl od Ústeckoorlicka.

Výchozí předpoklad pro germanizaci Pardubicka, tedy významný počet obyvatel německého původu, zde nebyl naplněn. Německá menšina byla příliš slabá a roztržštěná, že se nemohla stát opěrným bodem pro uplatnění německého vlivu v regionu. To však nevylučovalo snahu přivádět poměrně velké množství etnických Čechů k německé příslušnosti a všemožnou podporu německé menšiny.

71) Srov. František ROSŮLEK, *Pardubicko, Holicko, Přeloučsko*, Díl III., Místopis, Pardubice 1909, s. 405.

72) *Tamtéž*, s. 405, 202, 141.

73) *Tamtéž*, s. 537.

74) *Tamtéž*, s. 141–143.

75) Zmínky se objevují např. v publikaci Richard ANDREE, *Nationalverhältnisse und Sprachgrenze in Böhmen*, Leipzig 1871, s. 41. Problematikou se zabývá i studie Franz BERANEK, *Volkskundliches aus der Pardubitzer Deutscheninsel*, *Zeitschrift für Volkskunde* 51, 1954, s. 119–121.

Politika získávání obyvatel pro německou národnost

Prvním a základním úkolem nacistické národnostní politiky v Protektorátu bylo přesvědčit co nejvíc obyvatel, aby se přihlásili k německé národnosti. Účelem bylo maximalizovat podíl německého obyvatelstva v česko-moravském vnitrozemí. Hitlerův výnos z 16. března 1939 o zřízení Protektorátu deklarativně přisuzoval německou státní příslušnost, resp. říšské občanství, těm osobám, které jsou příslušníky německého národa.⁷⁶⁾ Pokud bychom se striktně drželi textu výnosu, dojdeme k závěru, že se státní příslušnost osobám německé národnosti přisuzovala jaksi automaticky. Avšak není tomu tak. Zájemci o německou státní příslušnost se nejprve museli dobrovolně k německé národnosti, která jim zaručovala německé občanství, přihlásit. Jak uvádí historik Bryant, automatický nárok na německé občanství se vztahoval pouze pro bývalé příslušníky SdP, kteří členstvím v této straně své „němectví“ prokázali.⁷⁷⁾ Směrnice říšského ministerstva vnitra z 29. března 1939 hovoří jasnou řečí: „*Německé národní příslušnosti je ten, kdo se sám přihlásí jako příslušník německého národa, pokud toto přihlášení potvrzují určité skutečnosti jako jazyk, výchova, kultura...*“⁷⁸⁾ Z německé národnosti byli vyloučeni Židé.⁷⁹⁾

Zatímco příslušnost k Židům se posuzovala striktně v duchu norimberských zákonů, nebylo možné přesně odlišit např. osobu německé národnosti od osoby národnosti české. Otázka tedy stála: Jak zajistit, aby se německými státními příslušníky stali skutečně lidé národnosti německé? Nacisté se s tímto problémem dosud neseskávali – v Sudetech získali říšskou příslušnost automaticky i osoby české národnosti. V Protektorátu se však německé obyvatelstvo stalo občany druhé kategorie – protektorátními příslušníky. Problém s odlišením české a německé národnosti byl dobře známý už v době První republiky.⁸⁰⁾ Situaci navíc ztěžovala skutečnost, že obyvatelstvo Protektorátu bylo národnostně velmi promíšené. Žily tu četné česko-německé rodiny a dále pak (částečně s tím související) národnostně nevyhraněná mezivrstva (*Zwischenschicht*). Nejhorší situace byla přítom

76) Čl. 2, odst. 1 výnosu Vůdce a říšského kancléře Adolfa Hitlera o zřízení Protektorátu Čechy a Morava.

77) C. BRYANT, *Prague in Black*, s. 52.

78) D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*, s. 191.

79) *Tamtéž*.

80) Emanuel Rádl to dobře ilustruje na případech ze sčítání lidu v roce 1921, kdy sčítací komisaři často svévolně rozhodovali o české či německé národnosti dotyčné osoby. Srov. Emanuel RÁDL, *Národnost jako vědecký problém*, Praha 1929.

v oblastech rozptýleného německví – tedy na Pardubicku. Situaci rozptýlených Němců hodnotila i zpráva RSHA z 9. ledna 1941: „*Tito Němci žijí často v tísnivém českém národním prostředí a jsou v prvé řadě vystaveni stálému českému teroru a bojkotu. Zprávy zdůrazňují, že biologická situace těchto rozptýlených Němců je i dnes silně ohrožena. Místy jde o povážlivé stárnutí obyvatelstva. Navíc se k tomu řadí otázka smíšených manželství, která je v čistě českém prostředí zvláště nebezpečná a skoro vždy dopadne ve prospěch Čechů.*“⁸¹⁾

Dalším problémem byla vnitřní diferenciacie Němců pobývajících v Protektorátu. Vedle sebe zde existovaly v zásadě tři skupiny: autochtonní protektorátní (nebo také etničtí) Němci – *Volksdeutsche*, říšští Němci (*Reichsdeutsche*) a také sudetští Němci (*Sudetendeutsche*). Mezi těmito skupinami často vznikalo napětí. Říšští a sudetští Němci získávali velmi snadno posty v německé okupační správě – ne jinak tomu bylo i v úřadě pardubického OLR, jak jsem se o tom už zmínil. Protektorátní (ale i sudetští) Němci pak vyčítali říšským Němcům vstřícnější postoj vůči Čechům.⁸²⁾

Vraťme se však k problematice získávání protektorátních obyvatel pro německou národnost. Tuto část nacistické národnostní politiky můžeme rozdělit do dvou fází. V první fázi, která trvala do začátku roku 1941, neexistovala objektivní kritéria pro posouzení oprávněnosti žádostí o získání německé státní příslušnosti a jednotlivé oberlandráty, které byly za přidělování německé státní příslušnosti odpovědné, posuzovaly žadatele často *ad hoc* a nejednotně, což dokládá i skutečnost, že zatímco OLR v Olomouci, Jihlavě či Brně schvalovaly téměř všechny žádosti, v OLR Pardubice byli úředníci poměrně přísní a schvalovali méně než polovinu žádostí.⁸³⁾ K německé národnosti se, jak uvidíme, hlásili i lidé českého původu z oportunních důvodů. Německý původ se však dal ověřit jen velmi těžko. Od pol. roku 1941 byla proto zavedena rasová kritéria.

Přihlášení k německé národnosti za účelem získání německého občanství probíhalo od počátku tak, že si žadatel na úřadě OLR vyzvedl formulář ke stanovení příslušnosti k německé národnosti (*Fragebogen zur Feststellung der deutschen Volkszugehörigkeit*), který se dotazoval mimo jiné i na mateřský jazyk, členství v německých či českých organizacích, ná-

81) Meldung RSHA II, 9. I. 1941. B. ČELOVSKÝ, *So oder so: řešení české otázky podle německých dokumentů 1933–1945*, Praha 1995, s. 280.

82) D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*, s. 89.

83) Bryant uvádí, že OLR Olomouc a Brno vydávaly občanské dokumenty 86 % žadatelů, v Jihlavě dokonce 90 %. Srov. C. BRYANT, *Prague in Black*, s. 74.

rodnost manžely či manželky a další skutečnosti (např. příslušnost k SdP).⁸⁴⁾ Součástí bylo i čestné prohlášení o nežidovském původu čtyř prarodičů a dotazník byl uzavřen deklarací o přihlášení k německému národu: „*Ich versichere, dass ich mich zum deutschen Volkstum bekenne.*“ Oberlandrát pak zažádal státní zastupitelství o výpis z rejstříku trestů, a po přezkoumání všech skutečností vydal rozhodnutí o udělení, či neudělení německé státní příslušnosti. Na základě toho byly následně vydány příslušné doklady.

Vzhledem k tomu, že německou státní příslušnost v mnoha případech obdrželi lidé ze smíšených rodin, nebylo výjimkou, že tito tzv. „noví Němci“ (*Neudeutsche*), jak se o nich s despektem hovořilo – mimo jiné z důvodu jejich často špatné znalosti němčiny,⁸⁵⁾ měli česká příjmení. Nařízení Úřadu říšského protektora jim umožnilo si své jméno poněmčit.⁸⁶⁾

V úřadu OLR v Pardubicích bylo udělování německé státní příslušnosti v kompetenci oddělení dr. Kellera a poté Bodo Selgeho. Agendu však ve skutečnosti obstarávali především jejich podřízení Josef Blass, Ludwig Neu a Beatrix Güntherová, kteří působili v německém matričním úřadu při OLR. Toto oddělení vydávalo periodické zprávy týkající se záležitosti Němců na Pardubicku.

Do konce roku 1939 se na území OLB Pardubice přihlásilo formou převzetí příslušného dotazníku celkem 1 837 osob k německé národnosti.⁸⁷⁾ Podle mínění Blasse by bývalo přišlo přihlášek k německé národnosti mnohem víc, pokud by prý Němci „*nežili v iluzi, že válka je prohraná.*“ Poukazoval při tom, že takové názory se šíří především mezi Čechy a od nich se dostává k zde žijícím rozptýleným Němcům. Vyskytovaly se případy, že mnozí etničtí Němci se snažili vzít zpět svou přihlášku k německé národnosti, protože se báli odvety z české strany. Prý od takových lidí slyšel námitky typu: „*Co budou říkat sousedi? Nebyl jsem dosud nikdy politicky aktivní a nyní se mám stát Němcem?*“ Blass proto doporučoval ponechat

84) OLR Pardubice, karton č. 7, inv. č. 83. Dotazník ke stanovení příslušnosti k německé národnosti.

85) Denní zpráva tajné státní policie v Praze, 23. VI. 1941. B. ČELOVSKÝ, *So oder so*, s. 286–289.

86) SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 7, inv. č. 82. Jména jako Šmíd nebo Novák se poněmčovala jako Schmied či Nowak (dále např. Hudetschek místo Hudeček nebo Horschizki místo Hořický). Další možnosti bylo najít v matrikách případné německé jméno předků a použít jej (včetně německých předků manželky). V neposlední řadě se nabízel německý překlad dosavadního českého jména (např. místo Mlynář Müller).

87) SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 7, inv. č. 80. Periodická zpráva OLR Pardubice ze dne 29. 1. 1940.

možnost přihlášení se k německému státnímu občanství stále otevřenou. Důrazně vyžadoval, aby se každý žadatel dostavil na úřad osobně a odmítl posuzovat žádosti „od stolu“. Jak dále uvádí, někteří etničtí Němci na Pardubicku se pokoušeli odvolat své doznání k německé národnosti z důvodu, aby se vyhnuli vojenské službě. Připomněl však, že podle nařízení říšského protektora je přihlášení k německé národnosti definitivně platné a neměnné (*endgültig*).

Značně problematické se ukázalo být počátkem roku 1940 vydávání dokladů o německé státní příslušnosti. Zatímco se do konce února 1940 přihlásilo k německé národnosti už 1 986 osob, vydáno bylo pouze 221 dokladů, z nichž 186 jen pro soudní okres Pardubice!⁸⁸⁾ S doklady pro německé státní příslušníky žijící mimo Pardubice a nejbližší okolí byla zprvu potíže. Možným důvodem mohla být vzdálenost těchto žadatelů od Pardubic. Proto Blass navrhl, aby byly využity pomocné síly, které by ušetřily těmto Němcům cestu do Pardubic. Do konce března 1940 se pak stačilo pro OLB Pardubice vydat celkem 290 dokladů, tedy jen o 69 více než v únoru. Počet žádostí však vzrostl o 151.⁸⁹⁾ Do konce dubna 1940 pak stoupl počet žádostí o dalších 133, přitom dokladů bylo vydáno jen o 42 více.⁹⁰⁾ Blass musel otevřeně přiznat, že zpracování žádostí jde pomaleji, než se doufalo, a to z důvodu nedostatku pomocného personálu. Zpráva za květen 1940 pak uvádí, že se konečně podařilo vydat větší počet dokladů, a to díky tomu, že jich bylo 300 vydáno jen v samotné České Třebové při příležitosti školní májové slavnosti.⁹¹⁾

V druhé polovině srpna 1940 mohla Blassova spolupracovnice Güntherová prohlásit, že se dosud přihlásilo k německé národnosti 2 760 osob, tj. o 869 více než na konci roku 1939 a mohlo být vystaveno 919 dokladů o německém občanství – tedy celá třetina. OLR navíc evidoval v této době pobyt 457 říšských Němců. Léto 1940 bylo ve znamení vítězství na západní frontě, což se odrazilo ve zvýšeném zájmu obyvatel OLB Pardubice o německou státní příslušnost. Güntherová k tomu poznamenala: „*Zdá-li se tato osoba jako člověk českého původu, dotazník k žádosti se mu nevydává. Většinou se jedná o nezaměstnané, kteří doufají, že přihlášením k německé národnosti si zlepší svou ekonomickou situaci, přitom ani neumějí německy, ani nemohou prokázat svůj německý původ.*“⁹²⁾ Naznačila tím, že pokud si přijde někdo z oportunistů vyzvednout formulář k přihlášení se k ně-

88) *Tamtéž*. Periodická zpráva OLR Pardubice ze dne 28. 2. 1940.

89) *Tamtéž*. Periodická zpráva OLR Pardubice ze dne 1. 4. 1940.

90) *Tamtéž*. Periodická zpráva OLR Pardubice ze dne 27. 4. 1940.

91) *Tamtéž*. Periodická zpráva OLR Pardubice ze dne 29. 5. 1940.

92) *Tamtéž*. Periodická zpráva OLR Pardubice ze dne 20. 8. 1940.

mecké národnosti, ten se mu ani nevydá, pokud existují vážné pochybnosti o jeho německém původu – takový člověk pak nemohl díky této zevrubné selekci ovlivnit statistiku přihlášek k německé národnosti. Z hlášení SD navíc vyplývá, že se na Pardubicku ucházely o německé občanství zcela „pochybné“ osoby, ba dokonce kriminálníci.⁹³⁾

Zpracovávání žádostí o německé občanství se během roku dále zrychlovalo. Do druhé poloviny října 1940 bylo na úřad OLR předáno 2 839 žádostí, přitom bylo do téže doby kladně rozhodnuto v 1 288 případech, což činilo necelou polovinu všech žádostí.⁹⁴⁾ Situace v sousedním OLB Hradec Králové byla však o poznání lepší – tam bylo už na konci května 1940 kladně vyřízeno přes 60 % žádostí.⁹⁵⁾

Poslední známý údaj o výsledcích politiky získávání obyvatel pro německou národnost v OLB Pardubice pochází z 1. listopadu 1940.⁹⁶⁾ Na území OLB bylo podáno do té doby 2 909 žádostí, z nichž stačilo být kladně vyřízeno 1 375 – tj. 47,3 %. Spolu s 449 říšskými Němci tak počet německých obyvatel oberlandrátu stoupl na 3 358. Nejvíc jich žilo v pol. okr. Litomyšl (1 947), následoval pol. okr. Pardubice s 1 351 Němci a daleko za nimi zaostávaly pol. okr. Vysoké Mýto, Chrudim a Chotěboř. Podíl německého obyvatelstva činil tedy v celém OLB 0,87 %, což bylo ale stále ještě žalostně málo!

Demograficky vzato nebyla situace Němců v OLB Pardubice nijak nepříznivá – zvláště proti tammímu českému obyvatelstvu. Jen za rok 1940 se narodilo 87 německých dětí, přičemž 44 Němců zemřelo. Přirozený přírůstek tak činil 43 osob.⁹⁷⁾ Ve stejném období se narodilo 4 765 Čechů a 5 196 jich zemřelo, což znamenalo přirozený úbytek 431 osob.⁹⁸⁾ Za rok 1941 pak přirozený přírůstek německého obyvatelstva v OLB Pardubice

93) V Pardubicích se, jak uvádí Bryant, přihlásilo 14 trestanců, z nichž byla většina odsouzena více než 20krát. C. BRYANT, *Prague in Black*, s. 72. Srov. dále Zpráva SD z června 1940.

94) SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 7, inv. č. 80. Periodická zpráva OLR Pardubice ze dne 20. 8. 1940.

95) NA Praha, sign. 109–2/100. Přehled o počtu německých státních příslušníků a osob německé národnosti podle stavu z 1. června 1940.

96) NA Praha, sign. 109–4/1066. Přehled německých státních příslušníků a osob německé národnosti v Protektorátu podle stavu k 1. 11. 1940.

97) NA Praha, STŘP, sign. 109–4/29 a 109–2/83. Měsíční přehledy o počtech narození, sňatků a úmrtí německých obyvatel v Protektorátu během srpna až prosince 1939, roku 1940 a 1941.

98) Zpráva Hlášení SD za březen 1941. NA Praha. [online]. Dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

dosáhl 48 (101 narozených, 53 zemřelých). Demografii zdejších Němců negativně ovlivňovala vojenská služba a s ní související válečné ztráty.

Už v roce 1940 se stále více ozývaly hlasy volající po přísnějším a hlavně jednotném posuzování žádostí o německou státní příslušnost ve smyslu nacistické rasové ideologie. Na posuzování žádostí se kromě OLR podílela také krajská vedení NSDAP. Opatření krajského vedení v Hradci Králové ze srpna 1940⁹⁹⁾ na tuto potřebu reagovalo a začaly se používat zcela nové formuláře žádostí, které měly zjišťovat skutečnost, zda uchazeč představuje, či nepředstavuje „žádoucí přírůstek pro německý národ“ (*erwünschter Bevölkerungszuwachs für das deutsche Volk*).¹⁰⁰⁾ Oproti původním základním kritériím přibyla další dvě: charakterové vlastnosti a přítomnost rasových znaků poukazujících na žadoucí přírůstek. O jaké konkrétní rasové znaky mělo jít, se však neuvádělo... Svádělo to proto k subjektivnímu posouzení. Tento zásadní nedostatek a zároveň silná potřeba selekce těch uchazečů, z nichž značná část budila pochybnosti, vedly k vyhlášení moratoria na přijímání dalších žádostí o přiznání německé státní příslušnosti. V lednu 1941 pak bylo při jednání oberlandrátů navrženo jeho prodloužení – výjimky se měly vztahovat pouze na „zvlášť cenné žadatele“.¹⁰¹⁾

Spolu s tím se volalo také po úpravě problematiky smíšených sňatků, jichž OLR Pardubice evidoval prostřednictvím matričního úřadu ke konci srpna 1940 celkem 17 od začátku roku 1940.¹⁰²⁾ Ačkoli toto číslo nebylo velké, větší počet sňatků byl uzavřen už dříve. Na základě nařízení říšského ministra vnitra a ministra spravedlnosti k sňatkovému zákonu z 29. října 1940 měly povolovat tyto sňatky místně příslušné oberlandráty.¹⁰³⁾ Záhy se rozhodlo, že by měly být tyto sňatky posuzovány z hlediska rasy a genetického zdraví.¹⁰⁴⁾

Volání po rasové selekci žadatelů o přiznání německé státní příslušnosti nebo o uzavření národnostně smíšeného sňatku vyplývalo z rasové definice národa a teorie o nadřazenosti vysoké a plavovlasé nordické rasy, jež prý

99) SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton č. 2, inv. č. 26. Opatření krajského vedoucího NSDAP v Hradci Králové č. 2/40 ze dne 19. 8. 1940.

100) *Tamtéž*. Tiskopis formuláře k žádostem o uzavření smíšeného sňatku.

101) SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton č. 3, inv. č. 32. Zápis z jednání oberlandrátů v Praze, 9. 1. 1941.

102) SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton č. 7, inv. č. 80. Zpráva o stavu německví v OLR Pardubice za období od 21. 7. do 20. 8. 1940.

103) Dritte Verordnung zur Durchführung und Ergänzung des Ehegesetzes, 29. 10. 1940. RGBI. I S. 1488.

104) SOA Zámorsk, OLR Hradec Králové, karton č. 1, inv. č. 3. Dálnopis Úřadu říšského protektora moravské služebně z 16. 11. 1940.

tvořila jádro německého národa. Za „hodnotné“ rasy byly ještě považovány fálská a tmavší dinárská. Podle Egona Leuschnera¹⁰⁵⁾ z Rasově-politického úřadu NSDAP disponují slovanské národy včetně Čechů mnohem menším podílem nordické rasy, takže byly označeny za „kmenově cizí“ vůči Němcům. Rasovým substrátem českého národa byla prý směsice malé a brunetní alpské a světlolase a podsadité východobaltické rasy,¹⁰⁶⁾ jež byly považovány nacistickými „experty“ za méněcenné. Leuschner rovněž připomněl, že se u Čechů vyskytuje i mongoloidní příměs. Přesto se prý rasový profil řady Čechů díky německému vlivu blíží „standardu“ Německa.

Od jara 1941 se připravovala konkrétní procedura pro rasové posuzování „schopnosti poněmčení“ u uchazečů o německé občanství a žadatelů o uzavření smíšeného manželství. Začátkem dubna byl vydán oběžník říšského protektora a říšského ministra vnitra k výše zmíněnému nařízení k sňatkovému zákonu.¹⁰⁷⁾ O schopnosti uzavřít sňatek rozhodoval oberlandrát na základě vyšetření provedeného německým zdravotním úřadem, který měl zkoumat i rasový charakter žadatele. Místně příslušným zdravotním úřadem pro OLB Pardubice byl Německý zdravotní úřad v Praze.¹⁰⁸⁾ Je pravděpodobné, že byly oberlandrátem hrazeny oběma cestovní výlohy do Prahy. Teprve až v roce 1944 byl ustaven německý zdravotní úřad také v Hradci Králové. Pražský zdravotní úřad disponoval moderním specializovaným pracovištěm – Poradnou pro genetickou a rasovou péči (*Beratungsstelle für Erb- und Rassenpflege*),¹⁰⁹⁾ se sídlem v budově dnešního Purkyňova ústavu na Albertově. Pracoviště vedl prof. Karl Thums z Německé Karlovy univerzity.

V polovině roku 1941 bylo pak rozhodnuto, že „(ne)schopnost poněmčení“ na rasové bázi bude posuzovat služebna Hlavního rasového a osíd-

105) Egon LEUSCHNER, *Nationalsozialistische Fremdvolkpolitik*, Rassenpolitisches Amt der NSDAP, s. 16–19.

106) *Tamtéž*, s. 28.

107) NA Praha, STŘP, sign. 109–4/966. Runderlass des Reichsministers des Innern und des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren zur Dritten Verordnung zur Durchführung und Ergänzung des Ehegesetzes vom 29. X. 1940 (RGBl. I S. 1488).

108) V roce 1941 neexistovalo ještě mnoho německých zdravotních úřadů. Těch několik málo bylo zřízeno při oberlandrátech v Praze, Moravské Ostravě či Olomouci.

109) Pracoviště sneslo srovnání s obdobnými zařízeními v Říši, kde existovaly už od roku 1935, kdy nařídil tehdejší říšský ministr vnitra Frick všem zdravotním úřadům, aby zřídily poradny pro genetickou a rasovou péči a vydávaly potvrzení o tom, že jsou snoubenci schopni sňatku. Srov. např. Robert N. PROCTOR, *Rasová hygiena: Lékařství v době nacismu*, Praha, 2009, s. 151.

lovacího úřadu SS (*Rasse- und Siedlungshauptamt*, RuSHA) při místně příslušném oberlandrátu. Dosud se pracoviště RuSHA zabývala tajným rasovým výzkumem školáků maskovaným jako preventivní zdravotní prohlídky.¹¹⁰⁾ Služebna RuSHA byla ustavena také v Pardubicích a vedl ji až do podzimu 1942 Wilhelm Jaworek, kterého nahradil známý rasový expert doc. Michael Hesch, jenž zde zůstal až do jara 1943, kdy ho vystřídal SS-Oberscharführer Lange.¹¹¹⁾

Podle výzkumu dochovaných rasových dobrozdání, jehož výsledky jsem zveřejnil ve své studii o pardubické služebně RuSHA, byl rasový referent Jaworek přinejmenším až do konce roku 1941 velmi shovívavý. Hraniční případy vždy posuzoval kladně a neváhal adeptům značně „přilepšit“ v jejich rasovém hodnocení. Kritéria se však postupem doby zpřísnila a bylo více kontrolováno jejich uplatňování. Proband musel být označen alespoň za „ještě únosného“ (*noch tragbar*), což odpovídalo rasové skupině III+. Stávalo se, že „německá“ strana zamýšleného manželství byla původu českého a současně neodpovídala rasovým kritériím, pak jí bylo doporučeno vzdát se německé státní příslušnosti. Na Pardubicku bylo prokazatelně vyšetřeno během let 1941 až 1944 celkem 354 osob, avšak je možné se domnívat, že skutečný počet dosáhl hodnoty až několika tisíc.¹¹²⁾ Podle Staňkova odhadu činil počet zdejších Němců ve smíšených párech 916.¹¹³⁾

Rasová kritéria však nebyla vždycky brána zcela vážně. To prokazuje i případ rolníka Františka Nešetřila z Dolan nedaleko Skutče. Ten se snažil získat pro sebe a svou rodinu německou státní příslušnost. Nešetřilovi se museli počátkem roku 1942 podrobit rasovému vyšetření, avšak referent pardubické služebny RuSHA Jaworek je označil za rasově zcela nezpůsobilé (rasové hodnocení IV) a poukázal i na skutečnost, že nemají vůbec žádný vztah k německému národu (F. Nešetřil neuměl ani pořádně německy).¹¹⁴⁾ Přesto ale nakonec německé občanství získal! Konečné slovo totiž měl oberlandrát spolu s gestapem. Nešetřil byl navíc po válce usvědčen z aktivní kolaborace a odsouzen na doživotí za udavačství a členství v nacistic-

110) Srov. R. NOVOTNÝ, *Služebna*, s. 257–267.

111) K organizačním záležitostem služebny RuSHA viz TÝŽ, *Služebna*, s. 267–272.

112) TÝŽ, *Služebna*, s. 300.

113) Tomáš STANĚK, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, Praha 1991, s. 326. Do tohoto počtu byly ovšem na první pohled zahrnuty i přílehlé sudetoněmecké oblasti.

114) Podrobněji k případu viz R. NOVOTNÝ, *Služebna*, s. 293–294.

kých organizací.¹¹⁵⁾ Pokud šlo o aktivní kolaboranty a renegáty, mohly německé úřady „přivít“ oči a i přes nepříznivé rasové kvality uchazeči „přestup“ k Němcům umožnit.

Bohužel nemáme přesné údaje o tom, kolik osob usilovalo o německé občanství za přísnějších podmínek v letech 1941 až 1945, takže nelze posoudit, jak se projevilo uplatňování rasových měřítek. Dochovaly se jen zprávy z let 1943 až 1945, a to jen vztahující se k pol. okr. Pardubice. Zatímco do konce roku 1940 bylo vyřizováno v pol. okr. 915 žádostí (425 úspěšných), v období 1943–1944 je možné identifikovat s jistotou pouze 54 žádostí (27 vyřízeno pozitivně). Přesto počet zdejších Němců vzrostl z 1 351 v listopadu 1940 na 2 738 do konce června 1944.¹¹⁶⁾ Tento dvojnásobný nárůst německého obyvatelstva byl však pravděpodobně způsoben spíše vnitřní migrací a pobytem říšských Němců (úředníků), zvláště v samotných Pardubicích. Pro důkladnější analýzu nám ovšem chybí potřebné údaje.

Nacisté se snažili zjistit alespoň přibližný počet osob, které by připadaly v úvahu pro eventuální germanizaci. Tento podklad měly poskytnout rozsáhlé rasové průzkumy českého obyvatelstva, u nichž se měla zjišťovat jejich „rasová kvalita“ a také případný podíl „německé krve“. Českomoravská pobočka RuSHA prováděla v letech 1942–1943 hned několik plošných šetření pod různými záminkami: jako zdravotní prohlídky školáků (na Pardubicku vyšetřeno více než 20 000 dětí),¹¹⁷⁾ rentgenová vyšetření (údajná prevence TBC) nebo výměna osobních průkazů („kennkart“). Výsledky těchto šetření pro Pardubicko však nejsou zatím k dispozici ani fragmentálně.

Vedle toho byl prováděn kontinuální sociálně antropologický výzkum pod vedením prof. Karla V. Müllera z Německé Karlovy univerzity v Praze.¹¹⁸⁾ Ten se snažil prokázat, že velké části Čechů proudí v žilách

115) SOA Zámorsk, MLS Chrudim, sign. LS 590/46. Případ Františka Nešetřila z Dolan. Zatčen byl už 11. 5. 1945 a o rok později odsouzen, 20 let měl strávit na nucených pracích, byl mu konfiskován majetek a zbaven občanské cti. V roce 1955 byl však podmínečně propuštěn Krajským soudem v Karlových Varech.

116) SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 7, inv. č. 80. Zpráva německého matričního úřadu k 30. 6. 1944.

117) NA Praha, MSZS, karton 1. Závěrečné zprávy o vyšetření českých dětí.

118) Oberlandrát Dratzig se zúčastnil Müllerovy přednášky konané v rámci konference o německo-české otázce v Poděbradech (28. – 30. září 1940). Müller zde vystoupil na téma „Německo-česká otázka jako rasový problém“. SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 3, inv. č. 32. Program konference v Poděbradech. V rámci setkání oberlandrátů dne 2. 10. 1941 pak proběhla přednáška

„německá krev“. Ve svých výzkumech se však zaměřil hlavně na oblast středních Čech. Důležitou metodou bylo odvozování německého původu ze studia jmen z matrik nebo náhrobků. Do tohoto bádání zahrnul i východní Čechy: podíl německých jmen na hřbitově v Chrudimi tak činil v 26,5 %, ¹¹⁹⁾ v Sezemicích 19 %, v Dašicích 20 %, Moravanech 23 % a v Holicích 10 %. ¹²⁰⁾ Müllerovy výzkumy pokračovaly skoro až do konce války a dotkly se alespoň zčásti i Pardubicka. Zápis v kronice přeloučské obecné školy nám o tom podává svědectví: „*Během prázdnin v srpnu vyplnilo učitelstvo obecné školy téměř 850 dotazníků o sociálně-biologických poměrech 5. post. Ročníku žactva zdejší školy ve školních letech 1909-10-11-12-13-14 a 1929-30-31-32-33-34 pro statistiku německé Karlovy univerzity v Praze. Vyplňování bylo velmi nesnadné, protože údaje o zaměstnání a pobytu těchto bývalých dětí nebylo možno v některých případech zjistiti.*“ ¹²¹⁾ Nacistická moc se tedy snažila až do hořké porážky získat podklady ke svým zločinným záměrům...

Sociální, hospodářská a kulturní podpora německého obyvatelstva na Pardubicku

Německé obyvatelstvo Protektorátu se mohlo těšit poměrně velkorysě finanční i materiální podpoře ze strany okupačních úřadů. Za tímto účelem byl Úřadem říšského protektora v roce 1940 založen fond na podporu německví (zkráceně *Volkstumsfond* nebo také *Deutschtumsfond*), jemuž příslušelo financování nejružnějších aktivit: bytové výstavby, německých divadel, filmů, výstavby německých školek, škol, podpory studentům, příspěvků do německého zdravotnictví, kultury aj. Rozpočet fondu pro rok 1940 dosáhl výše 3 miliony RM, ¹²²⁾ v roce 1941 dokonce 9 milionů RM, o rok později sice poklesl na 5,6 milionů RM, ¹²³⁾ avšak v roce 1943 se zvýšil na 6 milionů RM. ¹²⁴⁾ Určitý obnos z rozpočtu fondu byl zprostředkovan oberlandrátům. V roce 1940 bylo ve prospěch „národnostních fondů“

Karla Thumse o „národnostních a rasových otázkách v Čechách a na Moravě“. Tamtéž. Pozvánka na zasedání oberlandrátů 2. 10. 1941.

119) Karl Valentin MÜLLER, *Deutsches Blut in Böhmen und Mähren*, in: R. Benze, *Böhmen und Mähren im werden des Reiches*, Prag 1943, s. 27 (18–30).

120) NA Praha, STRP, sign. 109–4/40. K. V. MÜLLER, *Deutsche Lebensströme im Ausstieg des Tschechentums*. Brožura pro K. H. Franka, 1943.

121) SOkA Pardubice, Kronika Obecné školy Přelouč od r. 1940, s. 110.

122) NA Praha, STRP, sign. 109–2/39. Německý fond za účetní rok 1940.

123) C. BRYANT, *Either German*, s. 689.

124) NA Praha, NSM, sign. 110–4/2. Německý fond za účetní rok 1943.

OLR převedeno 500 000 RM.¹²⁵⁾ Vzhledem k nízkému počtu Němců však mohl OLR Pardubice čerpat jen zlomek této částky, konkrétně ve výši max. několika desítek tisíc RM.

Na sociální podpoře německého obyvatelstva se podílely oberlandráty (od 2. pol. 1942 úřady okresních hejtmanů) ve spolupráci s Nacionálně-socialistickou péčí o blaho lidu (NSV). V OLB Pardubice pracovaly její místní organizace v České Třebové, Chrudimi, Vysokém Mýtě, Litomyšli, Pardubicích, Poličce a Ústí nad Orlicí.¹²⁶⁾

I na Pardubicku se vyplácela podpora rodinám branců wehrmachtu, jednalo se zprvu řádově o částky kolem tisíce RM měsíčně celkem – z důvodu malého počtu konkrétních případů.¹²⁷⁾ Jak válka postupovala, žádala si víc a víc branců i z řad etnických a říšských Němců žijících na Pardubicku. V letech 1943 až 1944 tak bylo jen v pol. okr. Pardubice vyplaceno téměř půl milionu RM na podporu rodin branců.¹²⁸⁾ Kromě této dávky vyplácely oberlandráty (a později okresní úřady) i další sociální podpory a renty (např. důchody, podporu rodin s více dětmi, přídatky na děti atd.). Vzhledem k torzovitosti příslušných pramenů není bohužel možné zjistit, kolik přesně bylo pro tyto účely vynaloženo.

Oberlandráty v Protektorátu měly na starosti rovněž zprostředkování podpory německým podnikatelům a zvláště zemědělcům. Celkem existovalo na území OLB Pardubice na 66 německých zemědělských usedlostí, z toho 43 jen v pol. okr. Litomyšl.¹²⁹⁾ Mezi známější držitele německé usedlosti patřil například hrabě Leopold Thun Hohenstein z Choltic. Na podporu německých hospodářství byla prostřednictvím oberlandráty vyplácena říšská hospodářská pomoc (*Reichswirtschaftshilfe*). V dubnu 1940 tak bylo vydáno 20 000 RM.¹³⁰⁾ Němečtí podnikatelé a rolníci mohli zažádat také o podporu ve formě výhodných půjček, avšak například v letech 1941 až 1942 byly vyřízeny v OLB Pardubice jen 2 žádosti v úhrnné výši 10 200 RM.¹³¹⁾ Cel-

125) NA Praha, STRP, sign. 109–2/39. Německý fond za účetní rok 1940.

126) SOA Zámorsk, NSV Hradec Králové, karton 1, inv. č. 1. Seznam místních vedoucích NSV v obvodu krajského vedení NSV v Hradci Králové.

127) SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 7, inv. č. 80. Periodická zpráva OLR Pardubice ze dne 28. 2. 1940.

128) SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 7, inv. č. 80. Periodické zprávy okresního hejtmanství v Pardubicích z let 1943 a 1944.

129) *Tamtéž*. Seznam německých zemědělských usedlostí v OLR Pardubice.

130) *Tamtéž*. Periodická zpráva OLR Pardubice ze dne 27. 4. 1940.

131) NA Praha, STRP, sign. 109–4/43. Přidělování finančních prostředků hospodářské podpory Němců v období v období od r. 1941 do 15. 6. 1942.

kový objem takto přidělených prostředků pro tyto účely pak činil 40 tis. RM z celkového počtu více než 6 milionů RM pro celý Protektorát.

Jedním z hlavních nástrojů nacistické germanizační politiky v Protektorátu byla konfiskace české a židovské zemědělské půdy, lesů a dalších nemovitostí. Ten měl být v budoucnu přidělen německým osadníkům. Tyto konfiskáty spravoval pod tzv. vnučenou správou Němci vedený Pozemkový úřad (zprvu formálně pod protektorátním ministerstvem zemědělství, od r. 1942 se osamostatnil jakožto Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu). Relativně nízký počet vnučených správ v pardubickém regionu je další výpovědí, že tato oblast Čech byla pro nacisty celkem málo zajímavá z hlediska jejich bezprostředních plánů. Na konci října 1942 zde bylo pouze 31 zemědělských usedlostí pod vnučenou správou.¹³²⁾ Obvodová úřadovna Pozemkového úřadu v Hradci Králové určila jako správce těchto celků Paula Hillermanna ze Stěžer u Hradce Králové. Kromě toho však byly pod vnučenou správou Pozemkového úřadu převedeny některé konfiskované zámky.¹³³⁾

Naléhavá byla rovněž bytová otázka, jež se dotýkala nejen protektorátních, ale především říšských Němců. Není bez zajímavosti, že říšskoněmečtí úředníci museli být zprvu ubytováni v hotelích (v Pardubicích zejména v hotelu Grand). V jak nevyhovujících podmínkách museli žít někteří Němci v OLB Pardubice i jinde, dokládá zpráva SD z května 1940: „*Případy, kdy rodiny etnických Němců s dětmi musí žít jen v jedné místnosti a v jedné posteli spát více osob, nejsou žádnou výjimkou. Tak obývá například jedna rodina v Chrudimi (OLB Pardubice) se 4 dětmi jednu malou místnost, jiná rodina v Běstovicích (OLB Pardubice) se 3 dětmi se musí spokojit s tmavou místností s plochou 20 qm.*“¹³⁴⁾ Situace se (i díky arizaci) postupně zlepšovala. Ke konci roku 1941 tak bylo pro německé domácnosti v OLB Pardubice určeno na 997 bytových jednotek,¹³⁵⁾ přičemž z židovského majetku bylo vyjmuto 221 bytů.

Důležité bylo i zajištění lékařské péče pro Němce. Situace německého zdravotnictví v Protektorátu však byla tristní. Pouhých 7 nemocnic bylo pod německým vedením a byl i značný nedostatek německých lékařů. V OLB

132) NA Praha, PÚČM, karton 5. Seznam vnučených správ na zemědělských usedlostech k 31. 10. 1942.

133) NA Praha, NSM, sign. 110–10/63. Seznam zámků pod vnučenou správou Pozemkového úřadu, 5. 11. 1942.

134) Hlášení SD za květen 1940. NA Praha. [online]. Dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

135) NA Praha, STRP, sign. 109–4/1193. Byty pro Němce podle OLR.

Pardubice nepracoval žádný německý lékař, a tak se museli místní Němci spolehnout na lékaře české.¹³⁶⁾ To však nebylo vždy jednoduché, protože někteří čeští lékaři odmítali ošetřovat německé pacienty. Tak tomu bylo i v Ústí nad Orlicí, kde tamější lékařka odmítla ošetřit pacientku z důvodu jejího přihlášení k německé národnosti.¹³⁷⁾ Krajské vedení NSDAP v Hradci Králové proto vypracovalo seznam spolehlivých českých lékařů různých specializací (včetně zubařů a gynekologů), jenž obsahoval na 80 jmen.¹³⁸⁾

Německé úřady v Protektorátu i NSDAP velmi dbaly i na kulturní život protektorátních Němců s cílem je těsně semknout k nacistickému světonázoru. Na Pardubicku, kde žili Němci až na pár výjimek rozptýleni mezi českým obyvatelstvem, docházelo k tomu, že kulturních či společenských akcí nebo oslav se účastnili nejen Němci z příslušné obce či města, ale i z nedalekého či širšího okolí. Co se týká divadel, doporučovala se Němcům z OLB Pardubice návštěva německého městského divadla v Jihlavě, které bylo otevřeno v listopadu 1939.¹³⁹⁾ V Pardubicích sloužil jako rekreační a kulturní středisko pro etnické a říšské Němce Pionýrský dům u Chrudimky.¹⁴⁰⁾ Koncem června 1940 se konaly velkolepé oslavy 600. výročí založení Pardubic za účasti nacistických představitelů města a OLR Pardubice.¹⁴¹⁾ V lednu 1941 se v Pardubicích uskutečnila přednáška Říšského koloniálního svazu na téma *Deutschland, deine Kolonien*.¹⁴²⁾ Různé slavnosti se konaly rovněž při příležitosti otevírání německých škol či jiných zařízení určených pro Němce.

Ve dnech 24. až 26. září 1943 se v Hradci Králové uskutečnila velkolepá nacistická branná slavnost *Ostböhmisches Wehrkampftage* za účasti místního praporu SA, kterou organizovalo krajské vedení NSDAP v Hradci Králové.¹⁴³⁾ To byla patrně největší akce svého druhu ve východních Če-

136) Hlášení SD za červenec 1940. NA Praha. [online]. Dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

137) Hlášení SD za srpen 1940. NA Praha. [online]. Dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

138) SOA Zámorsk, Krajské vedení NSDAP v Hradci Králové, karton 2, inv. č. 8. Seznam lékařů pro německé státní příslušníky.

139) Hlášení SD za září 1940. NA Praha. [online]. Dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

140) SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 2, inv. č. 33. Pionýrský dům na Chrudimce.

141) *Tamtéž*. Dokument k oslavě 600 let Pardubic.

142) *Tamtéž*. Přednáška Říšského koloniálního svazu.

143) NA Praha, NSM, sign. 110–12/25. Pozvánka na Ostböhmisches Wehrkampftage.

chách za celou dobu německé okupace. Na akci byl pozván mj. K. H. Frank, účastnili se jí nacističtí předáci nejen z Protektorátu, ale i z přilehlých sudetoněmeckých oblastí. Pro okolní Němce byl dokonce vydán zvláštní jízdní řád vlakového spojení, aby se jich co nejvíce dostalo na místo...

Ačkoli sociální, hospodářská a kulturní podpora Němců žijících v pardubickém regionu byla poměrně intenzivní, nedosahovala zdaleka takové míry, na jakou byli zvyklí Němci z více či méně uzavřených národnostních ostrovů. Zdejší Němci tak byli plně závislí na českých zákaznících a českých službách včetně zdravotních. O tom, jak zdejší situace vypadala, vypovídá právě skutečnost, že z důvodu, aby zde pořádané kulturní a společenské akce neskončily fiaskem kvůli nízké účasti, bylo nutné přizvat Němce i z okolních oblastí. O soběstačné německé komunitě na Pardubicích nemohla být ani řeč...

Německé školství

Velký význam pro posilování německví v Protektorátu mělo německé školství, jež bylo protežováno na úkor školství českého. Na celém území Protektorátu rostly jako houby po dešti německé národní, měšťanské i vyšší školy (dřív gymnázia).¹⁴⁴⁾ V pardubickém regionu se jednalo výhradně o školy národní a měšťanské. Německé školy zde byly založeny v Pardubicích, Přelouči, České Třebové, Litomyšli, Chrudimi a v Ústí nad Orlicí. Na jejich zakládání se významně podílel Německý kulturní svaz, ale i NSDAP,¹⁴⁵⁾ formálně ale podléhaly protektorátnímu ministerstvu školství.¹⁴⁶⁾

Německé školy navštěvovaly vedle potomků „čistých“ Němců také děti ze smíšených rodin, ale i někteří školáci české národnosti (např. z důvodu konjunkturalismu jejich rodičů). Díky tomu se tyto německé školy alespoň kapacitně naplnily. Na druhé straně to však vedlo (zvláště v oblastech s malým množstvím Němců) k přijímání žáků s malou nebo vůbec žádnou znalostí německého jazyka. O této situaci referoval už v lednu 1940 Josef

144) Bryant uvádí, že většina německých škol zůstávala poloprázdná, protože nebyl dostatek německých dětí a navíc byl nedostatek německých učitelů. C. BRYANT, *Prague in Black*, s. 48; J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Velké dějiny*, s. 545. Nedostatek německých dětí nahrazovali česky hovořící žáci. Například pražský oberlandrát Watter poukazoval na to, že čeští studenti převyšovali počty německých, a do konce ani mnoho „Němců“ neumělo pořádně německy. Srov. C. BRYANT, *Prague in Black*, s. 73.

145) Jiří DOLEŽAL, *Česká kultura za Protektorátu: Školství, písemnictví, kinematografie*, Praha 1996, s. 59.

146) D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*, s. 193.

Blass z úřadu pardubického OLR.¹⁴⁷⁾ Německé školy v Pardubicích a Litomyšli měly v té době kolem 50 dětí, přitom na pardubické škole rozumí německy jen pětina.¹⁴⁸⁾ Hlášení SD ze září 1940 podává informaci, že na pardubické německé škole ovládalo němčinu jen 10 % školáků, dalších 60 % umělo německy velmi špatně.¹⁴⁹⁾ Z 36 žáků německé školy v Litomyšli neuměl pak německy prakticky nikdo. Zásluha na tomto stavu byla připisována zejména smíšeným česko-německým rodinám. Blass i SD proto doporučovali pro děti rozptýlených Němců a těch ze smíšených rodin pobyt na internátních školách (*Schülerheime*). Takový internát byl v roce 1941 založen v Chrudimi, kam dojížděli žáci i ze vzdálenějších koutů okresu, kde žili rozptýleně.¹⁵⁰⁾ Vedle toho existoval internát od roku 1942 také v Litomyšli.¹⁵¹⁾ Podle názoru Blasse byly internáty nezbytné hlavně pro rozptýlené Němce, protože dojíždění do vzdálenější německé školy bylo obtížné zvláště v zimě.¹⁵²⁾ Často tak byly děti nuceny vracet se do českých škol v jejich domovské obci.

Blass ve svých hlášeních z ledna a dubna 1940 také upozornil na akutní nedostatek německých učitelů na školách v OLB Pardubice.¹⁵³⁾ Na německých národních školách v Pardubicích, Litomyšli a České Třebové byl k dispozici jen jeden německý učitel. Blass především poukázal na skutečnost, že jsou prý Čechům podmínky na německých školách velmi dobře známé a jsou rádi, že německé školství v Protektorátu strádalo.¹⁵⁴⁾ Egon Richter z krajského vedení NSDAP v Hradci Králové proto v roce 1941 vybil místní stranické vůdce: „*Žádám všechny místní vedoucí, aby se věnovali s maximálním úsilím splnění tohoto úkolu. Je důležité, aby v příštím školním roce bylo pro všechny děti z národnostně smíšených manželství zajištěno německé vzdělání, což lze zaručit jedině tehdy, pokud*

147) SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 7, inv. č. 80. Periodická zpráva OLR Pardubice ze dne 29. 1. 1940.

148) *Tamtéž*.

149) Hlášení SD za září 1940. NA Praha. [online]. Dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

150) NA Praha, STRP, sign. 109–4–1410. Schultz von Dratzig K. H. Frankovi ve věci otevření internátní školy v Chrudimi, 10. 5. 1940.

151) NA Praha, STRP, sign. 109–4/1437. OLR v Hradci Králové říšskému protektorovi v Čechách a na Moravě, 21. 9. 1942.

152) SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 7, inv. č. 80. Periodická zpráva OLR Pardubice ze dne 29. 1. 1940.

153) *Tamtéž*. Periodické zprávy OLR Pardubice z 29. 1. 1940 a 1. 4. 1940.

154) *Tamtéž*. Periodická zpráva OLR Pardubice ze dne 29. 1. 1940.

bude dostatečné pokrytí německých škol.¹⁵⁵⁾ Richter se dále vyslovil pro to, aby byly tyto děti umístovány do internátních škol a aby byly rozptýleny veškeré obavy rodičů. Funkcionář považoval zápis žáků pro následující školní rok za jeden z nejdůležitějších úkolů strany.

Za příčinu nedostatku učitelských sil považoval Richter nízké platy, kvůli nimž se nedařilo rekrutovat učitele ze staré Říše nebo Sudet. Požadoval proto, aby Říše v této věci zasáhla a platy dorovnala s říšským průměrem.¹⁵⁶⁾ K tomu později skutečně došlo.¹⁵⁷⁾

Němečtí učitelé byli pod přísným drobnohledem úřadů, které zjišťovaly, zda splňují politická kritéria. Po zrušení pardubického oberlandráta přešla tato kontrolní činnost na obelandráta – inspektora říšského protektora v Hradci Králové (tím byl bývalý pardubický oberlandrát Dratzig). V „terénu“ prováděli kontrolu německých škol němečtí okresní školní inspektoři. Jeden z úředníků královéhradeckého OLR zdůraznil význam základního školství pro „národnostní boj“ (*Volkstumskampf*) v Protektorátu. Věnoval se také problematice vzdělávání dětí ze smíšeného německo-českého prostředí, které je nutno vzdělávat v internátních školách, aby u nich nakonec „zvítězilo“ němectví. Kromě toho velmi kritizoval učitelku na německé škole v Ústí nad Orlicí, která byla negativně hodnocena nejen školním inspektorem, ale i samotný Dratzig o ní „neslyšel nic dobrého“.¹⁵⁸⁾ Negativní hodnocení zdůvodňoval mimo jiné tím, že učitelka se svým manželem (rovněž učitelem) žila v prostředí s převahou Čechů.

V září 1942 řešil královéhradecký oberlandrát společně s místní organizací NSDAP v České Třebové případ německé žačky Charlotte H., která dosud navštěvovala české reálné gymnázium v České Třebové.¹⁵⁹⁾ Oberlandrát přikázal reálnému gymnáziu, aby dívku uvolnilo k zápisu na německou vyšší školu v Brně, protože „německé děti by měly být vždy vzdělávány na německých školách“. Vzhledem k sociálnímu postavení rodiny, resp. jejího otce, jenž byl členem NSDAP, kvůli čemuž „trpěl“ ve svém podnikání (zahradník) bojkotem ze strany Čechů, bylo doporučeno pro žákyni stipendium. Snahou obelandráta bylo rovněž materiálně podporovat německou vyšší školu v Hradci Králové.

155) SOA Zámorsk, Krajské vedení NSDAP v Hradci Králové, karton 1, inv. č. 3. Nařízení 44/41, školní záležitosti.

156) *Tamtéž*.

157) D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*, s. 192.

158) NA Praha, STRP, sign. 109–1/33. Hodnocení učitelů v OLB Hradec Králové.

159) SOA Zámorsk, OLR Hradec Králové, karton 2, inv. č. 13. Dokumenty k případu Charlotte H.

Pardubický (a později královéhradecký) oberlandrát se snažil podporovat různé kulturní akce na německých školách. Například v květnu 1940 proběhl na škole v České Třebové kulturní program, jenž byl okořeněn dopoledním fotbalovým zápasem a hudební vystoupení žáků. Této akce se osobně účastnil oberlandrát Schultz von Dratzig.¹⁶⁰⁾ Velkou událostí se stalo i otevření německé školy v Ústí nad Orlicí v červenci 1940.¹⁶¹⁾

Pro podporu zvyšování jazykových znalostí žáků německých škol byly děti posílány na prázdninové tábory v Protektorátu i mimo něj (zejména do Sudet). Jeden z takových táborů existoval u hradu Rychmburk u Skutče. V těchto záležitostech se angažovaly i stranické organizace jako NSV.¹⁶²⁾ Byly také organizovány prázdninové výměny dětí do Sudet. Do takových podniků měly být vybírány jen „talentované“ děti, které se aktivně učily německý jazyk a dosahovaly v něm pokroku. Dalším kritériem měla být „politická únosnost“, mělo se jednat o prvotřídní nacistické rodiny.

Národnostní poměry na německých školách na Pardubicku přiblížím dále na příkladu Německé národní školy pro chlapce a dívky v Pardubicích (*Deutsche Volksschule für Jungen und Mädchen in Pardubitz*), která byla jakožto dvoutřídní slavnostně otevřena dne 16. října 1939.¹⁶³⁾ Tato škola měla zvláštní význam především proto, že ji navštěvovaly děti úředníků oberlandrátu a okresního hejtmanství (např. syn Josefa Slawika Richard nebo dcera Josefa Klutschaka Iwa).

Ve školním roce 1939/1940 navštěvovalo první třídu 41 žáků, do této školy pak v následujícím školním roce 1940/1941 docházelo 128 dětí – počet 100 a více žáků se udržel až do posledního školního roku 1944/1945.¹⁶⁴⁾ Kromě potomků německých úředníků navštěvovaly školu též děti etnických Němců (i ty ze smíšených rodin) z širokého okolí Pardubic. Docházelo sem i několik dětí z čistě českých rodin. V jednom případě se dokonce jednalo o syna Slováka a Češky. Jak vyplývá z třídních výkazů, v případě smíšených rodin šlo v drtivé většině případů o děti německých otců a českých matek. Zajímavé je sledovat u dětí ze smíšeného prostředí prospěch z německého jazyka. Z 12 identifikovaných případů dětí z rodin, kde byl otec Němec

160) SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 7, inv. č. 80. Periodická zpráva OLR Pardubice ze dne 1. 5. 1940.

161) SOKA Ústí nad Orlicí, Kronika města Ústí nad Orlicí 1937–1946, s. 105.

162) SOA Zámorsk, Krajské vedení NSDAP v Hradci Králové, karton 1, inv. č. 3. Péče o německé, nařízení 34/41.

163) SOKA Pardubice, Deutsche Volksschule für Jungen und Mädchen. Třídní kniha 1. třídy, školní rok 1939/40.

164) *Tamtéž*. Třídní výkazy od školního roku 1939/1940 do školního roku 1944/1945.

a matka Češka, dosahovalo velmi dobrých výsledků (klasifikace 1 a 2) 5 dětí, známky „3“ převažovaly u jednoho dítěte a zbylých 6 dětí známky oscillovaly mezi „3“–„4“ až „6“. Polovina těchto žáků tak z němčiny prospívala, druhá ne. V jednom případě, kdy byl otec Čech a matka Němka dosáhl žák známek „4“. Až na jeden případ měly děti z čistě českých rodin dobré výsledky v němčině, což je poněkud překvapivé, ale na druhou stranu lze tento úspěch přičíst pílí podněcované zřejmě jejich rodiči.

V druhé polovině roku 1941 začaly služebny RuSHA prověřovat české žáky hlásící se na německé školy.¹⁶⁵⁾ Tyto posudky vydávala v pardubickém regionu služebna RuSHA v Pardubicích. Toto opatření mělo na jedné straně zabránit tomu, aby se do německých škol dostávali čeští žáci, kteří nespĺňují rasová kritéria poněmčitelnosti, a na straně druhé se počítalo s tím, že poněmčitelní čeští žáci německých škol budou snáze odnárodněni, a následně přivedeni k německé národnosti.

Jak už jsem naznačil, v pardubickém regionu neexistovala žádná německá střední škola. Nejbližší takovou byla německá vyšší škola v Hradci Králové. Co se týká odborného školství, museli němečtí žáci dojíždět – nejbližší do Prahy nebo Jihlavy.¹⁶⁶⁾

Vedle běžných německých škol byly i na Pardubicku zřízeny ozdravné tábory pro německé děti z Říše (*Kinderlandverschickung*, KLV). V roce 1941 byly v provozu tábory KLV v Lázních Bohdaneč, Horním Bradle a České Třebové.¹⁶⁷⁾ Děti z těchto táborů se účastnily mj. různých místních nacistických slavností, avšak z hlediska národnostní politiky byl význam KLV zanedbatelný (šlo totiž jen o dočasný pobyt), proto se nebudu této problematice dále věnovat.

Ve srovnání s jazykovými ostrovy si stálo německé školství na Pardubicku o dost hůř. Výhodou „německých ostrovů“ byl samotný fakt uzavřenějšího a početnějšího německého osídlení. Na druhou stranu i zdejší školy se musely často potýkat s nedostatkem německých žáků, a tak byly nuceny přijímat žáky z přilehlých oblastí Sudet nebo i děti české.¹⁶⁸⁾ Problémy německého školství v jazykových ostrovech i v OLB Pardubice tak byly zhruba stejné, avšak v oblasti s nízkým počtem německého obyvatelstva mnohem palčivější.

165) R. NOTOVNÝ, *Služebna*, s. 301.

166) NA Praha, STRP, sign. 109–4/1421. Seznam německých škol.

167) NA Praha, STRP, sign. 109–4/394, Seznam táborů KLV v roce 1941.

168) Srov. L. NIKRMAJER, *Problémy*, s. 117–118 (111–139).

„Národnostní boj“ v praxi

Nacisté v českých zemích (včetně Sudet) označovali za „národnostní boj“ (*Volkstumskampf*) vzájemné česko-německé interakce, soupeření mezi Čechy a Němci, a to na poli kulturním, politickém, hospodářském i v každodenním životě. Za projevy národnostního boje byly považovány i drobné incidenty. K těm docházelo během nacistické okupace i na Pardubicku.

Významným projevem byl bojkot Němců a „teror ze strany Čechů“. O těchto incidentech nám pojednávají zprávy SD. V hlášení z dubna se tak objevuje zmínka, že Češi pokřikovali v Hlinsku na německé děti slovy: „*Pokud neumíte zdravit 'nazdar', tak držte hubu.*“¹⁶⁹⁾ V Chrudimi se pak vyskytl případ, kdy musel německý zákazník čekat 5 až 6 týdnů na opravu svých bot v obuvnictví Baťa, zatímco Češi čekali jen asi 10 dnů.¹⁷⁰⁾ V Lešanech u Skutče prý v roce 1940 vyhrožoval český majitel domu zde žijícím německým nájemníkům vyhazovem, pokud byt dobrovolně neopustí.¹⁷¹⁾ SD poukázala i na to, že v městském divadle v Poličce publikum tleskalo příslušníkům vládního vojska voláním „*to jsou naši čeští vojáci.*“¹⁷²⁾ Když nacisté povolili některým českým studentům studium na říšských univerzitách, tak si SD všimla toho, že v OLB Pardubicích se proměnil zprvu příznivý ohlas v opak díky poslechu londýnského rozhlasu.¹⁷³⁾

Nacistická národnostní politika se nesoústředila jen na podporu Němců, ale zároveň také na omezování českého kulturního a společenského života. Jedním z nejviditelnějších projevů byla jazyková nařízení. Aby bylo českému obyvatelstvu jasné, kdo v zemi vládne, byly zaváděny dvojjazyčné názvy měst a obcí (německý název byl záhy na prvním místě), ale i ulic, které byly často přejmenovávány.

Krátce po obsazení českých zemí nacisty se musely německé úřady, zvlášť na regionální úrovni, potýkat s obtížemi při kontaktování českých úřadů. V srpnu 1939 si stěžoval jeden úředník OLR v Pardubicích na přístup

169) Hlášení SD za duben 1940. NA Praha. [online]. Dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

170) Hlášení SD za červen 1940. NA Praha. [online]. Dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

171) Hlášení SD za červenec 1940. NA Praha. [online]. Dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

172) Hlášení SD za červen 1940. NA Praha. [online]. Dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

173) Hlášení SD za červen 1941. NA Praha. [online]. Dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

poštovních úřednic při zajišťování telefonního spojení.¹⁷⁴⁾ Zatímco zprvu prý probíhal takový styk bez problémů, zhruba druhý týden v dubnu se však poprvé setkal s tím, že při žádosti o spojení mu bylo odpovězeno česky „*Nerozumím.*“, případně nechaly telefonistky úředníka dlouho čekat, i když to bylo naléhavé. V polovině dubna se pak chtěl tehdejší oberlandrát Schilling spojit s Prahou, ale nebylo mu to umožněno. Schilling měl prohlásit, že to je sabotáž a že za ním má okamžitě přijít ředitel pošty. Ten vysvětlil, že to bylo nedorozumění a vyzval úřednici, aby příště mluvila německy, zvláště pokud se jedná o hovor z úřadu OLR. V dalších týdnech vše probíhalo bez problémů až do srpna 1939, kdy na žádost o spojení odpověděla úřednice, že musí příště volat tomu, kdo rozumí německy. Pracovník OLR se dotázal, zda není k dispozici jiná úřednice, která by němčinu ovládala. Poštovní úřednice mu však odpověděla, že může hovořit česky a že to bude rychleji vyřízeno. Úředník OLR však opáčil: „*Ale slečno, my jsme německý úřad, nemůžu přece všechno říkat česky!*“ Úřednice promptně reagovala: „*A my jsme český úřad!*“ Ať už to bylo jen z neznalosti jazyka nebo ze záměru, německé úředníky tento přístup doháněl k šílenství.

V OLB Pardubice mezitím došlo k zavádění dvojjazyčných názvů obcí. Je zajímavé, že i německá vojenská správa používala v prvních týdnech Protektorátu víceméně česká označení jako např. *Policka* nebo *Pardubice*. V polovině roku 1939 se však už užívala výhradně schválená místní jména (tedy *Pardubitz*, *Politschka* atd.).

Už od vzniku Protektorátu se vydávala úřední oznámení v dvojjazyčné podobě. Postupem doby se stala němčina dominantní úřední řečí i v autonomních úřadech. V roce 1941 pak bylo vydáno říšským protektorem jazykové nařízení, které posilovalo úlohu němčiny ve vnitřním i vnějším úřadování. Sdělení se měla nadále poskytovat pouze v němčině nebo dvojjazyčně. Pro úředníky byly zavedeny povinné zkoušky z němčiny.

Úřad OLR v Pardubicích se však úplně bez češtiny obejít nemohl. Vzhledem k tomu, že se řada bývalých československých občanů hlásila k německé národnosti, bylo nutné přeložit řadu dokumentů (např. rodné listy) do němčiny. To měla na starosti matriční úřednice Beatrix Güntherová, jež ovládala češtinu slovem i písmem.¹⁷⁵⁾

174) SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 7, inv. č. 82. Poznámka, 7. 8. 1939.

175) SOA Zámorsk, OLR Pardubice, karton 7, inv. č. 80. Periodická zpráva OLR Pardubice ze dne 29. 5. 1940.

Dalším krokem k potlačování českého národního života bylo, vedle rušení nejrůznějších českých spolků (za všechny Sokola nebo krajanských sdružení), omezování českého školství, zvláště vyššího. Uzavřením českých vysokých škol to neskončilo. Nařízením ministra školství a národní osvěty bylo k 1. září 1941 zahájeno postupné rušení reálky v Pardubicích a reálných gymnázií v Poličce a v České Třebové. Postupné rušení znamenalo, že nebyly otevírány první ročníky. Pardubická reálka se transformovala v reálné gymnázium s německým označením *Realgymnasium in Pardubitz, Karlsgasse*.¹⁷⁶⁾ Díky pracovnímu nasazení byly navíc rozpouštěny i některé další třídy. Druhé reálné gymnázium v Pardubicích však zrušeno nebylo. Byl však omezován počet přijímaných dětí ke studiu na gymnáziích. Za tímto účelem musel uchazeč od roku 1942 místo dřívějších přijímacích zkoušek absolvovat několikadenní pobyt ve výběrovém táboře. V tomto táboře, který se poprvé konal v Pardubicích ve dnech 18. až 22. července a v druhém běhu 23. až 27. července 1942 pod vedením Ericha Riegerta, profesora na německé vyšší škole v Hradci Králové, byly zkoumány všestranné předpoklady ke studiu.¹⁷⁷⁾

Dne 2. dubna 1941 navíc rozhodl státní tajemník Frank o tom, že na měšťanskou školu smí být přijato jen 35 % žáků obecných škol. Hlavní školy (dříve měšťanské) se tak staly od školního roku 1941/42 výběrovými školami. Ti žáci, kteří u přijímacích zkoušek neuspěli, museli svou docházku dokončit na obecné škole. Cílem tohoto opatření bylo znesnadnit získání vyššího vzdělání pro české žáky. Postupně docházelo k posilování dotací povinného vyučování německého jazyka.¹⁷⁸⁾

Závěr

V této studii jsem se snažil charakterizovat povahu nacistické národnostní politiky v pardubickém regionu. Podařilo se mi dokázat, že i přes to, že v oblasti žil jen nepatrný poměr německého obyvatelstva,¹⁷⁹⁾ byl aparát zabývající se podporou německé národnosti značně rozsáhlý. Zdejšími Němcům byly poskytovány v podstatě stejné výhody, jakých se mohli těšit jejich soukmenovci v oblastech s mnohem vyšším počtem německých

176) SOKA Pardubice, Kronika reálky v Pardubicích od r. 1940, nestránkováno.

177) *Tamtéž*.

178) Souhrnně J. DOLEŽAL, *Česká kultura*, s. 51–58.

179) Významnější německé komunity žily kromě samotných Pardubic hlavně na východě regionu při hranicích s hřebečským jazykovým ostrovem (oblast kolem Ústí nad Orlicí a České Třebové).

obyvatel. Podařilo se mi rozklíčovat kompetence jednotlivých úřadů a jejich oddělení působících v regionu ve prospěch „německé věci“.

Prvním úkolem nacistické národnostní politiky v Protektorátu i konkrétně na Pardubicku bylo přilákat co největší množství obyvatel k přihlášce k německé národnosti. Úřady přistupovaly k tomuto problému až do roku 1941 značně benevolentně a mezi jednotlivými oberlandráty existovaly v přístupu k přiznávání německé státní příslušnosti značné rozdíly. Ačkoli se pardubický oberlandrát snažil o to, aby nebyly žádosti o německou příslušnost posuzovány „od stolu“ a byly naopak pečlivě zkoumány, ne vždy se to podařilo a za Němce byli uznáni i lidé, o jejichž němečtví se dalo pochybovat. Zlom nastal v polovině roku 1941, kdy se začala uplatňovat rasová kritéria. Jejich aplikace pak značně snížila počet žádostí o německou státní příslušnost. Přesto se alespoň formálně počet Němců v regionu během šestileté německé okupace víc než zdvojnásobil, ač na to měly vliv různé faktory.

V další části jsem se zabýval problematikou všestranné hospodářské, kulturní a sociální podpory německého obyvatelstva na Pardubicku. Bohužel se mi nepodařilo vyčíslit celkové náklady na tuto proněmeckou politiku, předpokládám však, že byly ve srovnání s jinými oblastmi Protektorátu zanedbatelné. V regionu neexistovala a prakticky ani nevznikla žádná kulturní a hospodářská infrastruktura, a zdejší Němci tak do značné míry zůstali závislí na české majoritě. Dokladem toho je i skutečnost, že při jakékoli německé společenské či kulturní akci se museli sjíždět Němci z širokého okolí, aby tato událost neskončila fiaskem. Na Pardubicku vzniklo během okupace 6 německých škol elementárního stupně. Všechny tyto školy se potýkaly s nedostatkem pedagogického personálu i s nedostatkem německých dětí. Značnou část žactva tak tvořily děti ze smíšených nebo dokonce čistě českých rodin. Znalost žáků německého jazyka byla tristní.

Dál jsem se věnoval problému česko-německých interakcí a konfliktů, které vznikaly nejen při konfrontaci Čechů s německými úřady, ale i v každodenním životě. Zdejší Němci si stěžovali na šikanu či bojkot ze strany českého obyvatelstva.

Cílem bylo podat co nejvěrnější obraz nacistické národnostní politiky v tomto regionu, jakožto i provést sondu do života zdejší malé německé menšiny. Některé dílčí otázky mohou být rozvedeny podrobněji v dalších studiích. Velmi zajímavé by bylo kupř. sledovat poválečné osudy regionálních exponentů nacistického režimu na Pardubicku, jak to činí např. Vojtěch Kyncl v případě nacistických zločinců z dob heydrichiády. Další

téma, které by si zasluhovalo větší pozornost a zde bylo jen načrtnuto, je otázka renegátů-kolaborantů, kteří se snažili získat německou státní příslušnost.

Na úplný závěr je nutné dodat, že národnostní politika nacistů byla v tomto regionu neúspěšná a úspěšnou být ani nemohla. Protektorátní centrální úřady se mnohem více soustředily na posilování německví v regionech s vyšším počtem německého obyvatelstva, především v národnostních ostrovech a jejich bezprostředním okolí.¹⁸⁰⁾ Jejich proněmecká politika na východě Čech byla spíš zoufalá. Byly sice aplikovány v zásadě stejné instrumenty národnostní politiky, avšak narážely na roztržitost a velmi nízkou početnost německého živlu v „českém moři“. I přes jisté limity věřím, že tato studie přinese do historického zkoumání období nacistické okupace ve východních Čechách nový a zajímavý rozměr.

180) Určitou výjimku představovala výstavba cvičišť SS či wehrmachtu v etnicky českých oblastech s cílem vytváření německých národnostních mostů spojujících německé jazykové ostrovy s jinými ostrovy či německy hovořícím pohraničím. Praha tak měla být spojena německým koridorem s Ústeckem a Libereckem; německý most měl vést od Brněnska a Vyškovska až k Olomouci, případně mělo být rozbito kompaktní české osídlení na Benešovsku díky cvičišti Waffen-SS. Na území Pardubicka se však s takovými projekty zatím nepočítalo, neboť vzdálenost od nejbližšího jazykového ostrova na Jihlavsku byla příliš velká. Eventuální spojení Jihlavska s Hřebečskem přes Pardubicko by si vyžádalo nesmírné náklady a gigantické přesuny obyvatelstva, což nebylo reálné.

SEZNAM ZKRATEK

BDM	Bund deutscher Mädel (Svaz německých dívek)
DAF	Deutsche Arbeitsfront (Německá pracovní fronta)
Gestapo	Geheime Staatspolizei (Tajná státní policie)
HJ	Hitlerjugend (Hitlerova mládež)
KLV	Kinderlandverschickung (Evakuace dětí na venkov)
MLS	fond Mimořádný lidový soud
MSZS	fond Ministerstvo sociální a zdravotní správy
NA	Národní archiv
NSDAP	Nationalsozialistische deutsche Arbeiterpartei (Národně-socialistická německá strana dělnická)
NSF	NS-Frauenschaft (Svaz německých žen)
NSM	fond Německý státní ministr pro Čechy a Moravu
NSV	Nationalsozialistische Volkswohlfahrt (Národně-socialistická péče o blaho lidu)
okr.	okres
OLB	Oberlandratsbezirk (Obvod vrchního zemského rady)
OLR	Oberlandrat (Vrchní zemský rada)
pol. okr.	politický okres
PÚČM	fond Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu
RAV	Reichsauftragsverwaltung (Správa z pověření říše)
RGBL	Reichsgesetzblatt (Říšský zákoník)
RM	Reichsmark (Říšská marka)
RSHA	Reichssicherheitshauptamt
RuSHA	Rasse- und Siedlungshauptamt (Hlavní ras. a osídl. úřad)
SA	Sturmabteilung (Úderné oddíly)
SD	Sicherheitsdienst (Bezpečnostní služba)
SdP	Sudetendeutsche Partei (Sudetoněmecká strana)
SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
soud. okr.	soudní okres
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Sociálnědemokratická strana Německa)
SS	Schutzstaffel (Ochranné oddíly)
STRP	fond Státní tajemník u říšského protektora
ÚŘP	Úřad říšského protektora

**OBCE NA PARDUBICKU S NEJVYŠŠÍM % NĚMECKÉHO
OBYVATELSTVA (pouze sídla nad 1 500 obyvatel)**

	Obec	Pol. okr.	Počet obyv. 1/1940	% Němců	
				3/1940	12/1940
1.	Parník (Parnig)	Litomyšl	3 028	2,77	3,17
2.	Česká Třebová (Böhmisch-Trübau)	Litomyšl	10 796	2,27	3,14
3.	Pardubičky (Klein-Pardubitz)	Pardubice	1 895	2,11	2,11
4.	Přelouč (Pschelautsch)	Pardubice	4 672	1,71	1,90
5.	Litomyšl (Leitomischl)	Litomyšl	7 600	0,87	1,74
6.	Polička (Politschka)	Litomyšl	6 670	1,32	1,65
7.	Horní Sloupnice (Ober-Schlaupnitz)	Litomyšl	1,01	1,01	1,57
8.	Pardubice (Pardubitz)	Pardubice	33 210	0,86	1,37
9.	Ústí nad Orlicí (Wildenschwert)	Litomyšl	7 810	1,40	1,31
10.	Dlouhá Třebová (Langentriebe)	Litomyšl	1 618	0,56	1,30

Zdroje: NA Praha, STŘP, sign. 109-4/55. Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes, 1941. NA Praha, STŘP, sign. 109-2/84. Přehled počtu německého obyvatelstva v Protektorátu dle jednotlivých měst k 1. 3. 1940. SOA Zámorsk, Krajské vedení NSDAP v Hradci Králové, karton 1, inv. č. 3. Přehled počtu německého obyvatelstva v obvodu krajského vedení NSDAP v Hradci Králové dle jednotlivých obcí k 31. 12. 1940.

Poznámka: Počet obyvatel v roce 1940 vychází z dobového odhadu. Poslední řádný census se konal v r. 1930.

SÍDLA S PODÍLEM \geq 2 % NĚMECKÉHO OBYVATELSTVA k 31. 12. 1940

	Obec	Pol. okr.	Počet obyv. 1/1940	Němci 12/1940	
				Počet	%
1.	Milovy (Millau)	Chrudim	141	16	11,35
2.	Pohodlí (Friedrichshof)	Litomyšl	352	20	5,68
3.	Nová Ves u Litomyšle (Neudorf bei Leitomischl)	Litomyšl	144	8	5,56
4.	Trstěnice (Strenitz)	Litomyšl	1 062	58	5,46 (*)
5.	Drozdice (Drosditz)	Pardubice	131	6	4,58
6.	Oucmanice (Autzmanitz)	Vys. Mýto	284	13	4,58
7.	Horní Studence (Ober-Studenc)	Chrudim (Chotěboř)	580	21	3,62
8.	Bohuňovice (Bohuniowitz)	Litomyšl	340	12	3,53
9.	Leština (Leschtina)	Vys. Mýto	389	13	3,34
10.	Jankovice (Jankowitz)	Pardubice	181	6	3,31
11.	Parník (Parnig)	Litomyšl	3 028	96	3,17 (*)
12.	Česká Třebová (Böhmisch-Trübau)	Litomyšl	10 796	339	3,14 (*)
13.	Počátky (Potschatek)	Chrudim (Chotěboř)	480	15	3,13
14.	Rychmburk/Předhradí (Richenburg)	Vys. Mýto	590	16	2,71
15.	Nové Hrady (Neuschloss)	Vys. Mýto	603	15	2,49
16.	Kerhartice (Gersdorf a.d. Adler)	Litomyšl	1 100	26	2,36 (*)
17.	Přestavky (Prestawilk)	Chrudim	398	9	2,26
18.	Vínary (Winar)	Vys. Mýto	315	7	2,22
19.	Pardubičky (Klein-Pardubitz)	Pardubice	1 895	40	2,11 (*)
20.	Oldříš (Ullersdorf)	Litomyšl	1 026	21	2,05 (*)
21.	Býšť (Bejscht)	Pardubice	636	13	2,04

Zdroje: NA Praha, STŘP, sign. 109-4/55. Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes, 1941. NA Praha, STŘP, sign. 109-2/84. Přehled počtu německého obyvatelstva v Protektorátu dle jednotlivých měst k 1. 3. 1940. SOA Zámorsk, Krajské vedení NSDAP v Hradci Králové, karton 1, inv. č. 3. Přehled počtu německého obyvatelstva v obvodu krajského vedení NSDAP v Hradci Králové dle jednotlivých obcí k 31. 12. 1940.

* obce s alespoň 1 000 obyvatel

Poznámka: Počet obyvatel v roce 1940 vychází z dobového odhadu. Poslední řádný census se konal v r. 1930.

OBCE V OLB PARDUBICE S NEJVYŠŠÍM ABSOLUTNÍM POČTEM NĚMCŮ

	Obec	1910			1930			3/1940			12/1940	
		Celk.	Němci	N. %	Celk.	Němci	N. %	Celk.	Němci	N. %	Němci	
1.	Pardubice	17 031	539	3,17	28 846	647	2,24	33 210	286	0,86	455	
2.	Česká Třebová	6 050	60	0,99	9 629	427	4,44	10 796	245	2,27	339	
3.	Litomyšl	7 795	34	0,44	7 205	82	1,14	7 600	66	0,87	132	
4.	Polička	5 262	35	0,67	6 096	149	2,44	6 670	88	1,32	110	
5.	Chrudim	13 556	49	0,36	13 264	124	0,94	14 260	89	0,62	109	
6.	Vysoké Mýto	10 858	632	5,82	10 835	421	3,89	9 660	83	0,86	103	
7.	Ústí nad Orlicí	6 558	51	0,78	6 881	203	2,95	7 810	109	1,40	102	
8.	Parník	2 343	127	5,42	3 064	212	6,92	3 028	84	2,77	96	
9.	Přelouč	3 808	42	1,10	4 191	59	1,41	4 672	80	1,71	89	
10.	Trstěnice	1 181	7	0,59	1 056	37	3,50	1 062	36	3,39	58	

Zdroje: NA Praha, STRP, sign. 109-4/55. Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes, 1941. NA Praha, STRP, sign. 109-2/84. Přehled počtu německého obyvatelstva v Protektorátu dle jednotlivých měst k 1. 3. 1940. SOA Zámorsk, Krajské vedení NSDAP v Hradci Králové, karton 1, inv. č. 3. Přehled počtu německého obyvatelstva v obvodu krajského vedení NSDAP v Hradci Králové dle jednotlivých obcí k 31. 12. 1940.

**PŘEHLED POČTU NĚMECKÉHO OBYVATELSTVA NA ÚZEMÍ OLB PARDUBICE
V LETECH 1910, 1930 A 1940**

Oblast	1910			1930			3/1940		
	Celk.	Němci	N. %	Celk.	Němci	N. %	Celk.	Němci	N. %
Pol. okr. Pardubice	92 390	881	0,95	112 669	1 216	1,08	122 869	649	0,53
Soud. okr. Pardubice	48 545	757	1,56	66 541	858	1,29	75 880	449	0,59
Soud. okr. Přelouč	22 500	86	0,38	22 570	94	0,42	23 634	118	0,50
Soud. okr. Holice	21 345	38	0,18	23 558	264	1,12	23 355	82	0,35
Pol. okr. Chrudim	89 775	97	0,11	92 477	372	0,40	92 895	212	0,23
Soud. okr. Chrudim	50 130	80	0,16	49 903	260	0,52	51 176	144	0,28
Soud. okr. Nasavrky	19 520	7	0,04	19 653	21	0,11	19 524	12	0,06
Soud. okr. Hlinsko	20 125	10	0,05	22 921	91	0,40	22 195	56	0,25
Pol. okr. Vysoké Mýto	64 981	574	0,88	68 785	683	0,99	69 328	277	0,40
Soud. okr. Vysoké Mýto	43 751	563	1,29	47 112	634	1,35	47 653	222	0,47
Soud. okr. Skuteč	21 230	11	0,05	21 673	49	0,23	21 675	55	0,25
Pol. okr. Litomyšl	70 824	308	0,43	75 316	1 598	2,12	77 924	817	1,05
Soud. okr. Litomyšl	36 061	66	0,18	33 838	455	1,35	33 868	238	0,70
Soud. okr. Ústí n. Orł.	20 839	215	1,03	26 771	965	3,61	29 109	482	1,66
Soud. okr. Polička	13 924	27	0,19	14 707	178	1,21	14 947	97	0,65
Pol. okr. Chotěboř (část)	29 156	47	0,16	27 181	64	0,24	28 167	52	0,19
OLB Pardubice celk.	347 126	1 907	0,55	376 428	3 933	1,04	391 183	2 007	0,51

Zdroje: NA Praha, STŘP, sign. 109-4/55. Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes, 1941. NA Praha, STŘP, sign. 109-2/84. Přehled počtu německého obyvatelstva v Protektorátu dle jednotlivých měst k 1. 3. 1940.

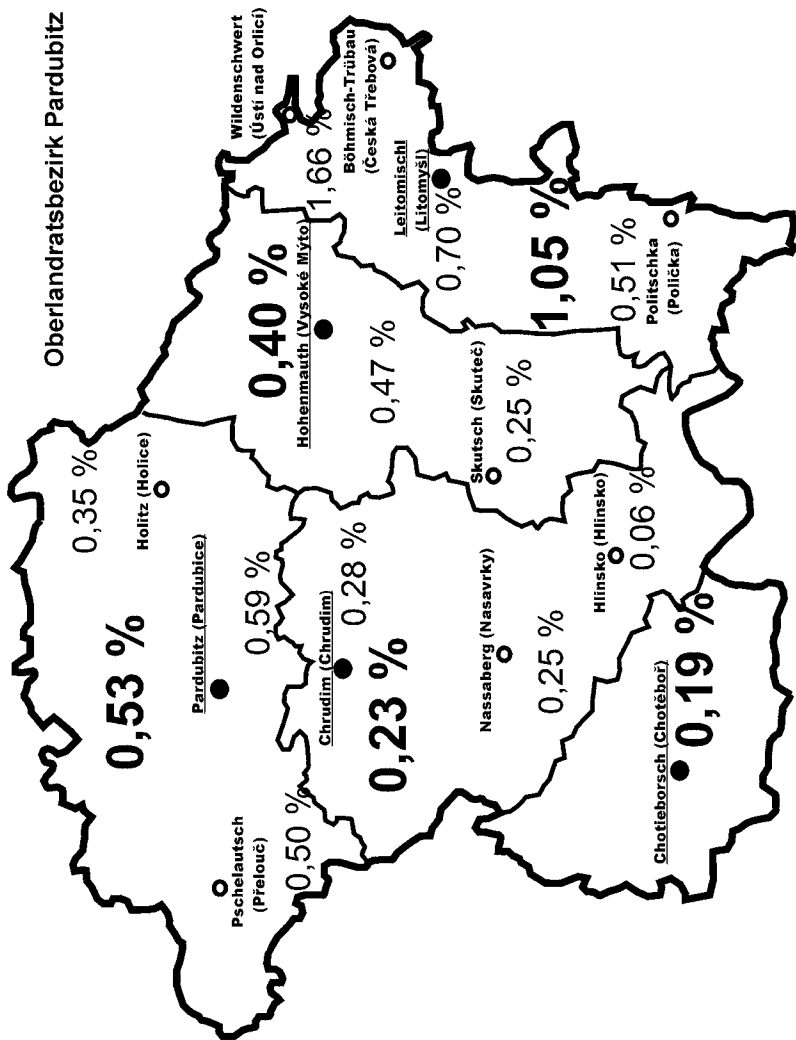
Poznámky: 1. Všechny územní celky zde uvedené jsou v hranicích k 1. 10. 1940; 2. Počet obyvatel v roce 1940 vychází z dobového odhadu. Poslední řádný census se konal v r. 1930.

ZÁKLADNÍ DEMOGRAFICKÉ CHARAKTERISTIKY NĚMECKÉHO OBYVATELSTVA OD SRPNA 1939 DO SRPNA 1940

Obd.	OLB Pardubice Protektorát	Sňatk.	Živě nar.	Zemře- lí celk.	z toho civilové	z toho v 1. roce	Vojáci
8/39	Pardubice	0	3	0	0	0	0
	Protektorát	85	168	97	93	6	4
9/39	Pardubice	1	0	0	0	0	0
	Protektorát	200	233	210	206	18	4
10/39	Pardubice	1	3	0	0	0	0
	Protektorát	215	266	248	242	20	6
11/39	Pardubice	3	0	3	3	1	0
	Protektorát	304	262	248	242	18	6
12/39	Pardubice	2	0	1	0	0	1
	Protektorát	355	341	276	267	24	9
1/40	Pardubice	3	2	3	3	0	0
	Protektorát	234	314	348	337	28	11
2/40	Pardubice	5	7	7	5	2	2
	Protektorát	286	345	316	304	32	12
3/40	Pardubice	2	5	6	5	1	1
	Protektorát	311	425	322	312	38	10
4/40	Pardubice	6	2	4	3	0	1
	Protektorát	282	434	327	317	42	10
6/40	Pardubice	4	7	1	1	0	0
	Protektorát	295	409	310	293	28	17
7/40	Pardubice	8	11	2	2	0	0
	Protektorát	285	490	274	252	24	22
8/40	Pardubice	2	13	6	5	0	1
	Protektorát	283	483	303	278	29	25
CELK.	Pardubice	37	53	33	27	4	5
CELK.	Protektorát	3 135	4 170	3 279	3 143	307	136

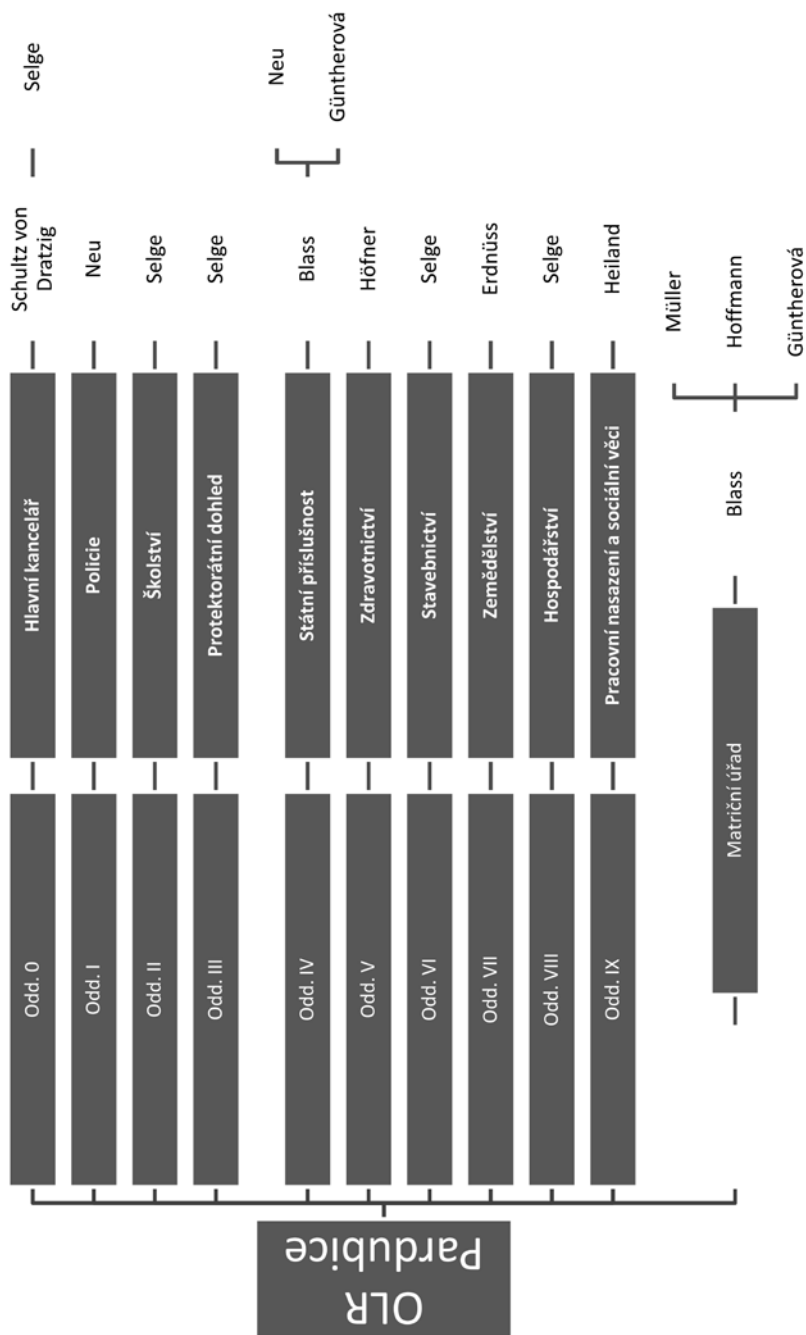
Zdroje: NA Praha, STŘP, sign. 109-4/29 a 109-2/83. Měsíční přehledy o počtech narození, sňatků a úmrtí německých obyvatel v Protektorátu během srpna až prosince 1939, roku 1940 a 1941.

Poznámka: Údaje za měsíc květen 1940 chybí.

Mapa OLB Pardubice s vyznačeným % podílem Němců dle jednotlivých politických (tučně větší písmo) a soudních (menší písmo) okresů podle stavu k 1. 3. 1940

ORGANIZAČNÍ SCHEMA OLR PARDUBICE K 12. 8. 1941

Betrifft: Feststellung der deutschen Volkszugehörigkeit.

Der - die - *Joh. Eberler, geb. Schlück*
Personen am *26. 12. 1939* in *Czechien*
Wohnhaft *in Prag 88. Hl.*
hat bei mir die Feststellung der deutschen Volkszugehörigkeit beantragt.

Nach den vorgelegten Unterlagen und den Angaben im Fragebogen ist der - die - Antragsteller - in - als deutscher Volkszugehöriger zu betrachten. Da auch die übrigen Voraussetzungen für den Erwerb der deutschen Staatsangehörigkeit (Reichsangehörigkeit) nach der Verordnung vom 20. April 1939 (RGBl. I. S. 815) vorliegen,

ordne ich
die Ausstellung eines Staatsangehörigkeitsausweises an.
Pardubitz, am *1. Januar* . . . 19*40*.

Der Oberlandrat:

I. A.

Reg. Assessor.

I. Staatsangehörigkeitsausweis ausgestellt am *1. 2. 40*
Die Ausstellung dieser Urkunde erfolgt gebührenfrei.

Regierungsinspektor.

II. Den Staatsangehörigkeitsausweis mit den vorgelegten Unterlagen erhalten, was ich hiernit bescheinige.

Pardubitz, den *1. 2. 40* *Serkler four*

III. Zu den Akten.

Pardubitz, am *1. 2. 40* 19*40*.

Der Oberlandrat:

I. A.

Regierungsinspektor.

Potvrzení o vydání průkazu o německé státní příslušnosti
(SOA Zámorsk, fond OLR Pardubice)

4. Klasse deutsche Volksschule für *Jungen und Mädchen*
 in *Pardubitz*, polit. Bezirk (Kreis) *Königgrätz*
 6. Klasse — Abt. Schuljahr 19 *44 / 45* Zahl: *17*

Schulzeugnis

geboren am *10. 4.* 19*16* in *Prosmik*, Kreis (Bez.) *Leitmeritz*,
kath. Bekenntnisses, überhaupt in die Schule eingetreten
 in *Pardubitz* am *2. 9.* 19 *42.*

Halbjahr	I.	II.
Haltung und Führung	<i>sehr gut</i>	
Leibeserziehung	<i>sehr gut</i>	
Deutsch	Lesen	<i>ungenügend</i>
	Mündliche und schriftliche Übungen Sprachlehre und Sprachkunde	<i>mangelhaft</i>
Heimatkunde	<i>ungenügend</i>	
Geschichte		
Erdkunde		
Naturkunde	Lebenskunde	
	Naturlehre	
Musik	<i>befriedigend</i>	
Zeichnen und Schriftpflege	<i>mangelhaft</i>	
Werken	<i>mangelhaft</i>	
Handarbeit und Hauswerk		
Rechnen und Raumlehre	<i>mangelhaft</i>	
Glaubenslehre		
Versäumte Halbtage	entschuldigt	<i>9</i>
	nicht entschuldigt	
Diese Schüler ist zum Aufsteigen in die höhere Klasse (Abt.) <i>geeignet.</i>		

Das Zeugnis wurde ausgegeben am		I. <i>15. Februar 1945</i>	II.
Schriftsiegel für Jungen und Mädchen	Halb- jahr	Unterschriften	
		des Direktors - Oberlehrers	des Vaters oder des Stellvertreters
	I.	<i>Karl Schma</i>	<i>Hr. Kalk</i>
	II.		

Vysvědčení z německé školy v Pardubicích (SOKA Pardubice, fond Deutsche Volksschule für Jungen und Mädchen in Pardubitz)

Abteilung, 2 Jahr des Schulbesuches
 Vor- und Zuname: Hamauer Olga, Bezeichnung: Kath. Zahl 4
 geboren am 16. Dezember 1934 in Griedmanau, Kreis (Bezirk): Deutsch-Brod,
 in die Volksschule eingetreten in Pardubitz, am 1. Sept. 1941,
 hier am 1. Sept. 1941, geimpft: gegen Blattern, gegen Diphtherie
 Name, Stand und Wohnort des Vaters (der Mutter) Hamauer Franz, Gastwirt,
P. Riechhofenkaserna
 Name, Stand und Wohnort des Vertreters der Eltern

Halbjahr		I	II	Ausweis des Schulbesuches												Vollsjugchrigkeit																							
Leistungen in				Aug	Sept	Oktober	November	Dezember	Januar	Febr	März	April	Mai	Juni	Juli	August	Vater	Mutter																					
				1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	D.	T.			
Kerlbesziehung			1	1																																			
Deutsch	Unterricht	Kerl	2	2																																			
		Schreib- und Sprechübungen	2	3																																			
	Mittel- und Oberstufe																																						
Heimatkunde			1	1																																			
Geschichte																																							
Erdkunde																																							
Lebenskunde																																							
Naturlehre																																							
Musik			1	1																																			
Zeichnen, Schriftprobe und Werken			2	3																																			
Handarbeit und Hauswerk																																							
Rechnen und Formenlehre			1	1																																			
Glaubenslehre			1	1																																			
Wahrsch																																							
Verfümte Halbtage		entschuldig	6	8																																			
		nicht entschuldig	2	2																																			
Monatliche Summe der verfümten Schulhalbtage				entschuldig:		nicht entschuldig:																																	
				6		10																																	

ist zum Aufsteigen in die höhere Klasse (höhere Abteilung) geeignet.
 Übergesetzt am nach
 Ausgetreten am

Záznamy v třídním výkazu na německé škole v Pardubicích o žákovi ze smíšené česko-německé rodiny (SOka Pardubice, fond Deutsche Volksschule für Jungen und Mädchen in Pardubitz)

NAZI NATIONALITIES POLICY IN THE PARDUBICE REGION (1939–1945)

The population of the Protectorate Bohemia-Moravia was divided into two groups: Protectorate citizens (mostly Czechs) with limited rights and German citizens enjoying full rights. In this paper I tried to characterize the nature of the Nazi nationalities policy in the Pardubice region (districts of Pardubice, Chrudim, Vysoké Myto, Litomysl). Despite the fact that there lived only a tiny proportion of the German population in the region, the Nazi offices involved in the support of Germans were very extensive.

In the years 1939–1940 there was a “hunt” for potential Germans. It was necessary to acquire as many people as possible for the German nationality. German authorities in Pardubice tried to make the application for German citizenship thoroughly assessed. Not always, however, it succeeded. Nationality of many applicants was doubtful: For example, some of them could not speak German. It changed radically in 1941 when the racial examination of applicants began. Thanks to that, the number of applications was reduced. Nevertheless, the number of registered Germans in the region more than doubled during the six years of Nazi occupation.

The next section focused on the issue of economic, cultural and social support for the German population in the Pardubice region. The area, however, did not suffer any cultural and economic infrastructure and local Germans remained dependent on their Czech neighbours.

A special attention was paid to the German education system. There were six German primary schools which were, however, faced with a shortage of teachers and lack of German children. A significant proportion of pupils came from Czech-German or even Czech families. The children’s knowledge of German was very poor.

Overall, the nationalities policy in the region failed. Protectorate authorities mainly focused on strengthening Germanness only in certain regions (the so-called German ethnic islands). Pro-German policy in Eastern Bohemia was rather desperate.

